

MUVAH FIRAR 10 ÅR!

FÖRÄNDRADE UTBILDNINGSKRAV

– OM NYA MÖJLIGHETER OCH
VÄXANDE SOCIAL SÅRBARHET

**MUVAH – MALMÖUNGDOMARS VÄG
TILL ARBETE GENOM HÖGRE UTBILDNING**

MUVAH

RAPPORT 2024

FÖRÄNDRADE UTBILDNINGSKRAV

– OM NYA MÖJLIGHETER OCH
VÄXANDE SOCIAL SÅRBARHET

Rapporten riktar sig till politiker, beslutsfattare och verksamma inom utbildningsväsendet, men även till alla som har ett intresse av att skapa goda och välgrundade förutsättningar för barns och ungas framtid.

FÖRORD

Under de tio år som gått sedan starten av kunskapsalliansen Muvah, har studier och forskning inom ramen för samarbetet bidragit med ovärderliga insikter och kunskap som har stärkt både Malmö stad och Malmö universitet, samt utgjort underlag för politiska beslut.

Samarbetet inom Muvah har utvecklats till en stabil plattform där forskning möter praktisk erfarenhet, vilket har möjliggjort en djupare förståelse av de utbildnings- och etableringsmöjligheter som råder för Malmös unga. Genom ett ömsesidigt utbyte av kunskap och erfarenheter har Muvah blivit en drivkraft för hållbara förändringar och är ett inspirerande exempel på hur samarbete över sektorsgränser kan skapa långsiktiga samhällsförbättringar, inte minst för framtidens unga.

Muvah-rapporten 2024 belyser unga vuxnas utbildnings- och etableringsmöjligheter i en tid av skärpta krav och sociala klyftor. Malmö stad arbetar för att alla unga ska få en rättvis chans att lyckas och bidra till sin och stadens framtid. Genom riktade insatser inom skola, socialt stöd och yrkesutbildning skapas trygga och långsiktiga förutsättningar för att alla unga Malmöbor ska kunna etablera sig på arbetsmarknaden och leva ett gott liv. Rapportens resultat är ett värdefullt underlag för stadens fortsatta arbete att öka jämlikheten och minska de barriärer som hindrar unga från att nå sina mål och självförsörjning.

Utbildning är nyckeln till social mobilitet och Malmö universitet arbetar aktivt för att erbjuda alla studenter en utbildning av hög kvalitet. Universitetet har en central roll i att stötta unga på deras väg mot en yrkeskarriär och en stabil försörjning, oavsett deras bakgrund. Rapporten understryker universitetets roll att även fortsättningsvis utveckla program som möter arbetsmarknadens behov och samtidigt inspirera studenter till ett livslångt lärande.

Genom fortsatta insatser och samarbete kan vi skapa en stad där Malmös unga har möjlighet att forma sin framtid, bidra till stadens utveckling och göra Malmö till en stad för alla.

31 oktober 2024

För styrgruppen genom,

Anneli Schwarz,
Gymnasie- och vuxenutbildningsdirektör, Malmö stad

Mats Edenius,
Prorektor, Malmö universitet

Tryck Exakta Print AB

Tryckort Malmö 2024

Författare Professor Jonas Olofsson

Grafisk form och layout Li Herrström | herrstrom.se

Produktion Malmö universitet och Li Herrström

Foto Malin Palm och Daniel Schmöcker

Digital version mau.se/muvah

INNEHÅLL

INLEDNING	1
Utgångspunkter, innehåll och slutsatser	1
SAMMANFATTNING	3
Innehåll och resultat av delstudier	3
Delstudie 1 Om låg utbildning och social utsatthet	3
Delstudie 2 Om effekter av gymnasieutbildning och valet av skolhuvudman	5
Delstudie 3 Om betydelsen av högre utbildning och valet av lärosäte	7
DELSTUDIE 1	
NYA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR LÅGUTBILDADE	11
Ökade klyftor beroende på utbildningsnivå	13
Teknisk förändring och behovet av inkluderande utbildning	19
Utbildning av lågutbildade – i första hand en fördelningsfråga	21
Behovet av arbetsplatsförlagd utbildning och nya rekryteringsstrategier	26
Sammanfattning och slutsatser	28
DELSTUDIE 2	
GYMNASIEUTBILDNING BLAND NITTITOTALISTER I MALMÖ	31
Några bakgrundsförhållanden	32
Om studiepopulationen	39
Utbildning på kommunala och fristående gymnasieskolor	46
Syssestättning- och försörjningsvillkor	52
Sammanfattning och slutsatser	55
DELSTUDIE 3	
UNGA VUXNA I MALMÖ OCH HÖGRE UTBILDNING	59
Några bakgrundsförhållanden	60
Högre utbildning bland individer i de tre äldsta årskullarna	70
Sammanfattning och slutsatser	82
Referenser	85
Statistik	87
Begyppdefinitioner	89
Appendix	91

INLEDNING

UTGÅNGSPUNKTER, INNEHÅLL OCH SLUTSATSER

Malmö är en spännande stad som lockar med sin mångfald, öppenhet och föränderlighet. Omvandlingen från en socialt homogen industristad till en stad präglad av migration, hightech och högre utbildning har präglat de senaste decennierna. För många unga har förändringarna inneburit nya möjligheter och ökad livskvalitet.

Sett i ett lite längre perspektiv är utbildningsmeriter i dag mycket mer utslagsgivande för individers arbets- och försörjningsvillkor. Utbildningsperioderna har förlängts och övergångarna till arbetslivet har blivit mer utdragna. Samtidigt som utbildningsresorna har ökat karriärmöjligheterna för många har andra blivit mer socialt sårbara. Klyftorna har blivit större och det är ett mönster som blir tydligt i en stad som Malmö. Spänningarna mellan positiva valmöjligheter och social sårbarhet – i relation till förändrade utbildningskrav – utgör ett sammanhållande tema för Muvahs årsrapport 2024.

Muvah har under sin tioåriga historia ägnat sig åt frågor om ungas vägar genom utbildningssystemet och utbildningens betydelse för jobb och försörjningsvillkor. De uppföljningar som har genomförts har inriktats på unga som föddes under 1990-talet och därefter gick i grund- och gymnasieskolor i Malmö. Många valde sedan att gå vidare till högre utbildning. Flera tydliga mönster har kunnat urskiljas i de studier som har presenterats.

För det första går det att urskilja tydliga samband mellan låg utbildning och sociala problem. Ofullständig grundskole- och gymnasieutbildning skapar överrisker för arbetslöshet, försörjningsproblem och ohälsa. *För det andra* har vi kunnat konstatera att fullbordad gymnasieutbildning ger goda förutsättningar i etableringssynpunkt, både i relation till högre utbildning och arbetsliv. Yrkesutbildningar i skolförlagd och lärlingsliknande former ger bra etableringsförutsättningar på arbetsmarknaden. Mot den bakgrunden är det ett problem att många unga väljer bort utbildningar som erbjuder kvalifikationer som är starkt efterfrågade hos offentliga och privata arbetsgivare och som möjliggör en snabb väg in i arbetslivet. *För det tredje* bekräftas den högre utbildningens avgörande betydelse för att tillgodose kompetensbehoven i arbetslivet och för

enskilda individers karriärutveckling. De som fullbordar en högre utbildning får ett gott skydd mot arbetslöshet och oftast en betydligt gynnsammare inkomstutveckling jämfört med individer på lägre utbildningsnivå. *Ett fjärde* mönster som framkommer i Muvahs undersökningar är att vi kan urskilja påtagliga variationer i ungas karriärvägar, relaterat till utbildningsval och utbildningsprestationer samt jobb och inkomstutveckling. Det återspeglar skillnader i bakgrundsförhållanden, främst genom skillnader i föräldrarnas utbildningsnivå och förankring på arbetsmarknaden. Det finns därmed en tydlig social spårbarhet. *Ett femte* mönster som kan urskiljas är att det finns en betydande klyfta mellan unga mäns och kvinnors utbildningsval och utbildningsprestationer. En större andel unga män fullföljer inte utbildning på gymnasienivå och väljer bort utbildning på högre nivå. Såväl den starka sociala spårbarheten i karriärmönster som könsrelaterade skillnader i ungas utbildningsvägar uppmärksammas ofta, men mycket mer behöver göras för att skapa mer likvärdiga förutsättningar.

Muvahs årsrapport 2024 består av tre sammanhängande delstudier. I den första delstudien behandlas de förändrade förutsättningarna för lågutbildade. Här sammanfattas i korthet vår kunskap om hur villkoren för lågutbildade har förändrats, hur man kan förstå orsakerna till dessa förändringar och hur yrkeslärande kan bidra till gynnsammare förutsättningar. Den andra delstudien behandlar gymnasieutbildning och utbildningsval på gymnasienivå i relation till skolhuvudman. En av huvudfrågorna här är om vi kan urskilja några skillnader i jobb- och försörjningsvillkor mellan unga som valde att studera på gymnasieskolor med kommunal respektive enskild huvudman. Uppföljningen baseras på unga födda under 1990-talet som gått i gymnasiet på någon av skolorna i Malmö. Den tredje delstudien utgör en uppföljning av unga som gått grundskole- och gymnasieutbildning i Malmö och sedan valt att studera vidare på eftergymnasial nivå. Studien baseras på samma individer som i den andra delstudien. Kan vi identifiera några skillnader mellan de som valde att studera vid Malmö universitet och vid andra lärosäten? Vidare, finns det skillnader i jobb- och försörjningsvillkor efter avslutade studier mellan individer som valde att studera vid olika lärosäten?

31 oktober 2024

Jonas Olofsson,

Professor, Fakulteten för hälsa och samhälle, Malmö universitet

SAMMANFATTNING

INNEHÅLL OCH RESULTAT AV DELSTUDIER

DELSTUDIE 1 OM LÅG UTBILDNING OCH SOCIAL UTSATTHET

När vi talar om ökade utbildningskrav syftar vi på att formella utbildningsmeriter under senare decennier har fått större betydelse för ungas möjligheter att få jobb som ger goda förutsättningar för försörjning och karriärutveckling. Villkoren i arbetslivet har blivit mer tudelade; majoriteten har access till varaktiga jobb och ett relativt gott skydd vid inkomstförluster, men en betydande grupp i Malmö, i Sverige som helhet och andra jämförbara länder hänvisas till mer prekära anställningar, med otrygga inkomstförhållanden. Fullbordad grundläggande utbildning – i praktiken en utbildning på gymnasial nivå – utgör en förutsättning för att klara övergången skola–arbetsliv, för trygga villkor i arbetslivet och möjligheter till vidare lärande och inkomstutveckling.

En positiv utveckling i Malmö, men utmaningar kvarstår

I Malmö har unga med låg utbildning under en längre tid haft mer ogynnsamma villkor än på riksnivå. Sysselsättnings- och inkomstskillnaderna jämfört med gymnasialt utbildade har varit större än på nationell nivå. Samtidigt kan vi konstatera att förutsättningarna har förbättrats på senare år. Arbetsmarknaden för unga har stärkts generellt sett och andelen förgymnasialt utbildade har minskat snabbare i Malmö än på nationell nivå. Men trots positiva tendenser kvarstår problem. I Malmö liksom i Sverige som helhet utgör andelen förgymnasialt utbildade en betydande grupp och sårbarheten i den gruppen kan förväntas öka.

En arbetsmarknad i förändring

Forskningen om hur den ekonomiska och tekniska utvecklingen under senare decennier har påverkat villkoren i arbetslivet ger många förklaringar till varför unga med låg utbildning har fått mer ogynnsamma villkor. Hårdare internationella konkurrensvillkor har bidragit till mer omfattande utlandsinvesteringar och påskyndat introduktionen av arbetskraftsbesparande teknik. Den jobbmarknad för lågutbildade som tidigare skapades inom industrin är betydligt mindre än tidigare. Det är inom serviceorienterade verksamheter som

flertalet jobb finns och här är villkoren, med utgångspunkt från de möjligheter till trygghet, inkomst- och karriärutveckling som arbetena erbjuder, ofta sämre. Samtidigt undervärderas och osynliggörs ofta de yrkesmässiga kompetenser som jobben faktiskt kräver, till exempel inom välfärdsyrken, vilket bidrar till låg status, motverkar rekrytering och försvårar nödvändiga förbättringar av arbetsvillkoren.

Forskningen talar för att den tekniska utvecklingens sociala effekter behöver uppmärksammas mer. Samtidigt framhålls att alla jobb inte påverkas i lika hög grad av arbetskraftsbesparande tekniska förändringar. Inom människo-behandlande verksamheter som vård och omsorg liksom inom flera verksamheter som byggnadsverksamhet, el service och fastighets- och parkförvaltning går det varken att automatisera jobb eller flytta jobb till andra länder på samma sätt som inom traditionell varuproduktion.

Yrkesutbildning - Vägen till jobb som unga väljer bort

Erfarenheten talar för behovet av att stärka möjligheterna till yrkeslärande bland unga med låg utbildning. Flera tidigare studier som har gjorts inom ramen för Muvah har följaktligen illustrerat positiva effekter av yrkesutbildning och lärlingsutbildning. Studier om förhållandena på nationell nivå och i andra länder visar ofta samma mönster. Det finns anledning att stärka statusen på yrkes- och lärlingsutbildningen och öka inslagen av yrkeslärande i utbildning på grundläggande nivå. Mer inslag av arbetsplatsförlagt lärande och ökade resurser för generell vägledning på grundskolans högstadium liksom på alla utbildningar på gymnasial nivå (högskoleförberedande program, yrkesprogram och introduktionsprogram) är självklara pusselbitar i sådana strävanden.

När vi talar om yrkesutbildning på grundläggande nivå är det också viktigt att betona utbildningens humanistiska och kulturella värden. Yrkesutbildningen ska inte bara underlätta vägen till jobb och egenförsörjning utan utbildningen ska ge deltagarna ökade insikter om sig själva, i ett bredare samhälls- och arbetsmarknadsperspektiv, och därmed också bättre förutsättningar för social delaktighet och demokratiskt inflytande.

DELSTUDIE 2 OM EFFEKTER AV GYMNASIEUTBILDNING OCH VALET AV SKOLHUVUDMAN

I Malmö liksom i landet i övrigt är det en ganska stor grupp som lämnar grundskolan utan att vara behöriga för att studera på ett nationellt program i gymnasieskolan och en ännu större grupp som lämnar gymnasiet utan en examen. Samtidigt kan vi konstatera att utvecklingen i Malmö, i ett nationellt perspektiv, har varit förhållandevis positiv på senare år. Uppgifterna om elevers genomströmning på grundläggande nivåer visar att avvikelserna i förhållande till de nationella genomsnitten har minskat trots att de socio-ekonomiska förutsättningarna i flera avseenden är mindre gynnsamma i Malmö än i flertalet andra kommuner.

I delstudie 2 granskas utbildningsval samt utbildnings- och karriärvägar bland unga som var födda under åren 1993–1999. Individerna hade gått i någon av grundskolorna i Malmö och gick därefter vidare till någon av stadens gymnasieskolor. Knappt hälften hade också erfarenhet av utbildning på eftergymnasial nivå det sista uppföljningsåret 2021. Totalt omfattar studien 19 293 individer.

Gymnasievalet - En biljett till arbetsmarknaden eller utanförskap?

Merparten av individerna hade valt högskoleförberedande program. Jämför vi övergångarna i de olika årskullarna kan vi konstatera att andelen på högskoleförberedande program ökade samtidigt som andelen på yrkesprogram minskade påtagligt. Andelen elever på individuellt program/introduktionsprogram (IV/IM) förblev däremot relativt stabil.

Utbildningsvalen och utbildningsprestationerna hade tydliga samband med kön och mödrarnas utbildningsnivå. Kvinnor valde i högre grad högskoleförberedande program och fullbordade i större utsträckning än män utbildningen med en examen. Om mödrarna var förgymnasialt utbildade ökade riskerna för att individerna själva skulle vara förgymnasialt utbildade år 2021. Vi har då tagit hänsyn till individernas kön och familjebakgrund (inrikes eller utländsk bakgrund). Moderns utbildningsnivå var den bakgrundsfaktor som hade störst inverkan på sannolikheten för att vara förgymnasialt utbildad.

Sysselsättnings- och försörjningsvillkoren påverkades främst av individernas utbildningsbakgrund. De som hade följt en yrkesutbildning i gymnasiet hade en högre etableringsgrad än de som hade valt ett högskoleförberedande program utan att studera vidare.

Fristående eller kommunala skolor – valet spelar roll

Jämför vi gymnasievalen i de olika årskullarna kan vi konstatera att andelen som valde att studera vid fristående gymnasieskolor ökade. Yrkesutbildade var överrepresenterade på fristående gymnasieskolor medan de med erfarenhet av studier på introduktionsprogram i betydligt mindre utsträckning hade studerat vid fristående skolor. Fördelningen i relation till högskoleförberedande program var likartad mellan personer med en bakgrund på fristående gymnasieskolor och skolor med kommunal huvudman. En något högre andel av de som studerat på en gymnasieskola med kommunal huvudman hade valt högskoleförberedande program, men skillnaden var liten.

Undantar vi de som hade en bakgrund på introduktionsprogram var sannolikheten för att vara förgymnasialt utbildad högre för individer som hade studerat på en fristående gymnasieskola jämfört med individer som studerat på en skola med kommunal huvudman. Andelarna som fullföljt högskoleförberedande program och yrkesprogram var alltså högre bland de som studerat på kommunala gymnasieskolor än på fristående skolor.

Övergångarna till högre utbildning var lägre bland personer som hade studerat på fristående gymnasieskolor jämfört med kommunala skolor. En huvudförklaring är att en mindre andel av de som valt högskoleförberedande program vid fristående skolor inledde eftergymnasiala studier. En något högre andel av de som hade studerat på fristående skolor valde att studera vid Malmö universitet och Högskolan i Kristianstad.

Vägen ut från gymnasiet - Arbetande, arbetslös eller vidare studier

Totalt sett var en något högre andel av de som studerat på fristående gymnasieskolor sysselsatta och etablerade på arbetsmarknaden år 2021. Tar vi hänsyn till fördelningen av individer per programinriktning framkommer emellertid en annorlunda bild. En större andel av de som studerat på högskoleförberedande program och yrkesprogram vid kommunala gymnasieskolor var etablerade på arbetsmarknaden och egenförsörjande. Omvänt tillhörde en större andel av de som tidigare studerat på dessa programinriktningar vid fristående gymnasie-

skolor UVAS-gruppen, det vill säga de varken arbetade eller studerade. En större andel var också beroende av arbetslöshetsrelaterad ersättning (inklusive försörjningsstöd). Om vi tar hänsyn till att en stor grupp studerade på introduktionsprogram blir följaktligen slutsatsen att sannolikheten för att vara etablerad på arbetsmarknaden var högre för individer som hade studerat på nationella program vid kommunala gymnasieskolor.

DELSTUDIE 3 OM BETYDELSEN AV HÖGRE UTBILDNING OCH VALET AV LÄROSÄTE

Sverige hade en mycket kraftig utbildningsexpansion på 1990-talet. Delstudie 3 tar avstamp i expansionen av den högre utbildningen från 1980-talets mitt och framåt. I Malmö ökade andelen med erfarenhet av högre utbildning i åldrarna 25–34 år från 20 procent i mitten av 1980-talet till 60 procent det senaste året som redovisas (år 2023). I dag är det ungefär 10 procentenheter fler i den här åldersgruppen i Malmö som har erfarenhet av eftergymnasial utbildning jämfört med genomsnittet för samtliga i åldersgruppen på nationell nivå.

Kvinnor tar täten i högre utbildning – var är männen?

Kvinnor påbörjar högre utbildning i betydligt större utsträckning än män. Flera studier inklusive Muvahs uppföljningar av nittiotalisterna från Malmö visar också att såväl familjebakgrunden som föräldrarnas utbildningsnivå påverkar sannolikheten för att individer ska inleda högskole- och universitetsutbildning. Personer med inrikes bakgrund och högutbildade föräldrar påbörjar i högre grad eftergymnasiala studier. Av de individer som ingår i Muvahs datatabas och har en grundskole- och gymnasiebakgrund i Malmö var det ungefär hälften som hade erfarenhet av högre utbildning det sista uppföljningsåret (2021). Av de som hade erfarenhet av högre utbildning hade i sin tur ungefär en femtedel valt att studera vid Malmö universitet.

Uppföljningarna visar samtidigt att individerna som valde att studera i Malmö skiljer sig från övriga (särskilt de som valde att studera vid Lunds universitet) när det gäller familjebakgrund samt föräldrarnas utbildningsnivå och etableringsgrad på arbetsmarknaden. Generellt sett var de med utländsk bakgrund och som hade relativt lågutbildade och svagt etablerade föräldrar mer benägna att studera vid Malmö universitet än vid andra lärosäten.

En annan tydlig skillnad gäller individernas utbildningsbakgrund. En betydligt större andel av de som valde att studera vid Malmö universitet hade en bakgrund på yrkesprogram i gymnasiet och på komvux. Merparten av de som inledde högre utbildning hade studerat på högskoleförberedande program i gymnasiet. Men av individerna som studera vidare efter högskoleförberedande program var det enbart 17 procent som valde att studera i Malmö jämfört med 35 procent bland yrkesutbildade och 25 procent bland dem med erfarenhet av studier på komvux.

När vi följer upp de tre äldsta årskullarna som vi har uppgifter om i Muvah-databasen (individer födda åren 1993–1995) kan vi konstatera att andelen som hade uppnått en akademisk examen år 2021 var lägre bland individerna som hade studerat vid Malmö universitet än bland dem som studerat vid andra lärosäten. Det finns flera förklaringar till detta. Andelen män som hade en akademisk examen bland de som hade studerat i Malmö uppgick enbart till 30 procent jämfört med 58 procent bland kvinnorna. Könrelaterade skillnader i examensfrekvenser kan även urskiljas bland individer som hade studerat vid andra lärosäten, men skillnaden var betydligt större bland de som studerat i Malmö. Till detta kommer att överrepresentationen av studenter med lägre utbildade och mindre väletablerade föräldrar bidrog till skillnaderna i examensfrekvenser jämfört med gruppen som valde att studera vid andra lärosäten. Uppföljningen talar emellertid inte för att utländsk bakgrund i sig minskade sannolikheten för att ha en examen. Utländsk bakgrund påverkade sannolikheten för att delta i högre utbildning, men inte sannolikheten för att ha en examen bland de som väl påbörjat eftergymnasial utbildning.

En akademisk examen – garanten för ekonomisk trygghet?

Personer som fullföljt en högre utbildning med en examen var i betydligt högre grad etablerade på arbetsmarknaden än de som saknade en examen. Individer som deltagit i eftergymnasial utbildning utan att nå fram till en examen hade en relativt låg etableringsgrad. En större andel ingick också i UVAS och var beroende av arbetslöshetsrelaterad ersättning. Många i den gruppen var alltså fortsatt socialt sårbara. Uppföljningen talar för att avlagd examen tycks ha mycket stor betydelse ur ett etablerings- och inkomstperspektiv. Bland de som studerat vid Malmö universitet uppgick den genomsnittliga skillnaden i förvärvsinkomster till cirka femtiotusen kronor år 2021 mellan de som fullföljt utbildningen med en examen och de som inte gjort det.

Män var generellt sett underrepresenterade bland högutbildade. Samtidigt kan vi konstatera att män hade högre genomsnittliga förvärvsinkomster än kvinnor det sista uppföljningsåret. Bland de som studerat vid Malmö universitet och tagit ut en examen var männens genomsnittliga inkomster 14 procent högre än kvinnornas. Motsvarande skillnad bland de som inte hade en examen var 35 procent. Jämför vi med de könsrelaterade inkomstskillnaderna för populationen som helhet, det vill säga inräknat de som saknade erfarenhet av högre utbildning, kan vi konstatera att inkomstskillnaderna tycks ha varit lägst bland individer som hade en akademisk examen. Skillnaderna var större bland de med lägre utbildning.

Ju högre utbildning desto mer jämlika löner

Med stigande utbildning minskade inte bara de könsrelaterade inkomstskillnaderna, utan också skillnader i inkomst i relation till familjebakgrund. I hela populationen, år 2021, hade personer med inrikes bakgrund genomsnittliga inkomster som var 11 procent högre än inkomsterna för de med utländsk bakgrund. Bland individerna som hade studerat vid Malmö universitet (oavsett om de hade en examen eller ej) var de genomsnittliga inkomsterna däremot något högre för personer med utländsk bakgrund. Förvärvsinkomsterna för kvinnor med utländsk bakgrund och akademisk examen var år 2021 9 procent högre än bland kvinnor med inrikes bakgrund och akademisk examen. Bland män med utländsk bakgrund och erfarenhet av studier vid Malmö universitet, som saknade akademisk examen, var de genomsnittliga förvärvsinkomsterna 5 procent högre än bland män med inrikes bakgrund som studerat i Malmö utan att ta ut en examen. Det illustrerar att utbildningen bidrog till minskade inkomstskillnader i relation till familjebakgrund.

1

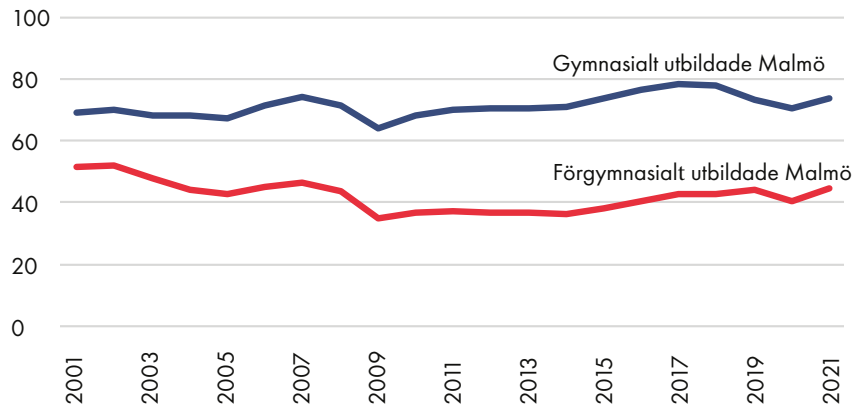
DELSTUDIE 1 NYA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR LÅGUTBILDADE

Villkoren för lågutbildade och de möjligheter som skapas via yrkeslärande har varit ett återkommande tema i Muvah-studierna genom åren. Det är därför naturligt att inleda årets rapport på detta tema.

Lågutbildade unga utgör en grupp som har påverkats påtagligt negativt av senare decenniers förändrade arbetsmarknadsvillkor. Sett i ett längre tidsperspektiv har möjligheterna att etablera sig på arbetsmarknaden blivit svårare och försörjningsvillkoren mer prekära. Varken socialpolitikens inkomstkompensatoriska verktyg eller befintliga utbildnings- och arbetsmarknadsinsatser har förhindrat denna utveckling. Mycket talar därför för att välfärdspolitiken behöver ett starkare fokus på yrkeslärande i arbetsplatsanknutna former.¹ Det handlar inte om någon ny insikt eller om några nya metoder, men en starkare betoning på yrkeslärande i såväl skolförlagd som arbetslivsanknuten form möjliggör både en väg in i vuxenvärlden och förvärvsarbete. I dag har sträckan mellan ungdoms- och skolvärlden och etableringsfasen i arbetslivet blivit för utdragen. Det gäller i Malmö, i Sverige likaväl som i många andra jämförbara länder.

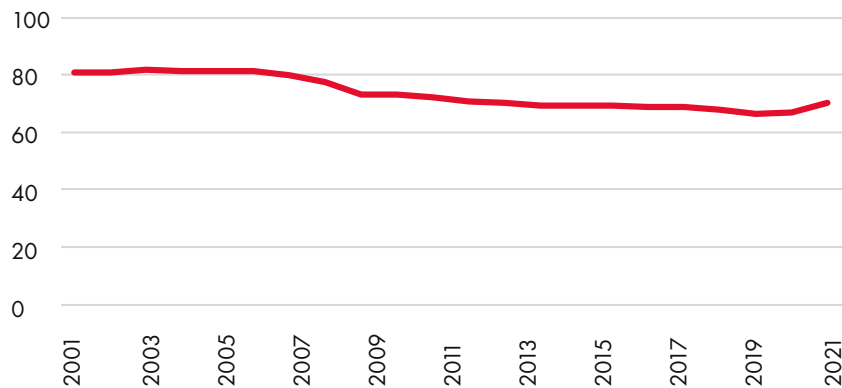
1 Då tänker vi inte minst på förutsättningarna för yrkeslärande inom ramen för introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. Frågorna har lyfts i olika sammanhang. I en offentlig utredning som presenterades sommaren 2022 föreslogs exempelvis att skollagen borde innehålla en definition av sammanhållna yrkesutbildningar (så kallade yrkespaket) som skulle kunna tillämpas på introduktionsprogram, omfattningen på arbetsplatsförlagt lärande borde regleras och att programrådets ansvar borde utvidgas till att också gälla introduktionsprogrammen. Se SOU 2022:34.

ANDEL FÖRVÄRVSARBETANDE I SVERIGE AV BEFOLKNINGEN I ÅLDRARNA 20–24 ÅR, GYMNASIALT OCH FÖRGYMNASIALT UTBILDDE

Figur. 1.1. Andel förvärvsarbetande i Sverige av befolkningen i åldrarna 20–24 år, gymnasialt och förgymnasialt utbildade åren 2001–2021. Källa: SCBa. Statistikdatabasen.

GENOMSNIITTLIG INKOMST FÖR FÖRGYMNASIALT UTBILDADE RELATIVT GYMNASIALT UTBILDADE I SVERIGE, 20–29 ÅR

Figur 1.2. Genomsnittlig förvärvsinkomst för förgymnasialt utbildade relativt gymnasialt utbildade i åldrarna 20–29 år åren 2001–2022. Gymnasieutbildade=100. Källa: SCBb. Statistikdatabasen.

ÖKADE KLYFTOR BEROENDE PÅ UTBILDNINGSNIVÅ

Som framgår av figur 1.1 och 1.2 har skillnaden i sysselsättningsgrad i åldrarna 20–24 år ökat med 10 procentenheter samtidigt som den genomsnittliga inkomsten för lågutbildade i åldrarna 20–29 år har minskat med 10 procentenheter jämfört med genomsnittet för gymnasieutbildade. Det betyder att gymnasieutbildade i åldrarna 20–24 år har en sysselsättningsgrad som är 30 procentenheter högre än förgymnasialt utbildade och att gymnasieutbildade i åldrarna 20–29 år har en genomsnittlig inkomst som är 30 procentenheter högre än de som saknar fullbordad gymnasieutbildning. Skillnaderna återspeglas sedan i att förgymnasialt utbildade i högre grad är beroende av sociala ersättningar och bidrag.²

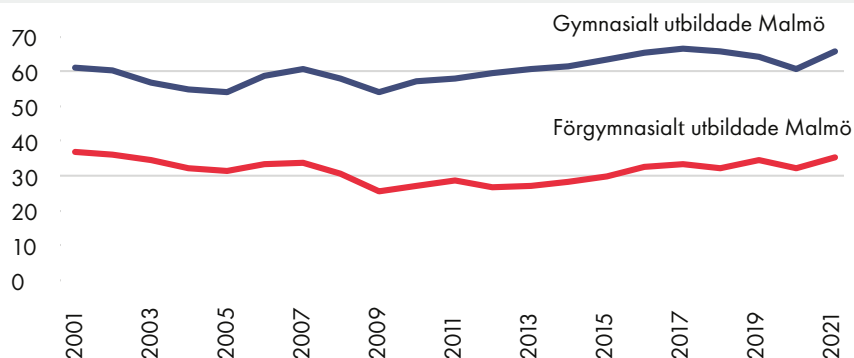
Både genomsnittsinkomsten och sysselsättningsgraden är 30% högre för de med en gymnasieexamen, jämfört med de som saknar en examen.

Problembilden i Malmö följer mönstret på nationell nivå, men det finns avvikelser. I åldrarna 20–24 år är sysselsättningsgraden ungefär 10 procentenheter lägre bland såväl förgymnasialt som gymnasialt utbildade. Skillnaden i förhållande till uppgifterna på riksnivå kan i viss mån bero på att fler studerar men förklaras främst av etableringsproblemen på arbetsmarknaden.³ Dessutom har sysselsättningsgapet ökat mellan de båda grupperna över tid, precis som på nationell nivå. Vid millennieskiftet var sysselsättningsgraden bland förgymnasialt utbildade ungefär 20 procentenheter lägre än bland gymnasialt utbildade. Tjugoårsenare var andelen sysselsatta 30 procentenheter lägre. Andelen som varken arbetar eller studerar (UVAS) är generellt sett något högre bland unga vuxna i Malmö jämfört med genomsnittet på riksnivå. I åldersgruppen 20–25 år var andelen ungefär 3 procentenheter högre än på riksnivå år 2022. Bland

2 Samtidigt som inkomstskillnaderna har ökat kan det noteras att andelen med ekonomiskt bistånd har minskat ganska påtagligt på senare år. Andelen med ekonomiskt bistånd i åldrarna 18–24 år uppgick till 8,9 procent på riksnivå år 2010 för att därefter minska till 3,9 procent 2023. Motsvarande uppgifter för Malmö var 13,2 respektive 7,3 procent (KoladaA).

3 En omständighet som försvårar jämförelser och säkra slutsatser om skillnader mellan ungas etablering på arbetsmarknaden i Malmö och på riksnivå är att vi saknar uppgifter om hur många som förvärvsarbetar och har inkomster från förvärvsarbete i Danmark. Statistikmyndigheten SCB tar fram sådana uppgifter sedan en tid tillbaka, men de är ännu inte tillgängliga via statistikdatabasen på SCB:s hemsida. Under alla förhållanden kan vi anta att en betydande grupp unga i Malmö arbetar i Köpenhamnsregionen och det gör att de negativa avvikelserna i andelen sysselsatta i förhållande till de genomsnittliga uppgifterna för landet som helhet blir större än de skulle vara om vi kontrollerade för gränspendlingen.

ANDEL FÖRVÄRVSARBETANDE AV BEFOLKNINGEN I ÅLDRARNA 20–24 ÅR I MALMÖ, GYMNASIALT OCH FÖRGYMNASIALT UTBILDANDE

Figur 1.3. Andel förvärvsarbetande i Malmö av befolkningen i åldrarna 20–24 år, gymnasialt och förgymnasialt utbildade åren 2001–2021 (Källa: SCBa. Statistikdatabasen)

förgymnasialt utbildade i samma åldersgrupp uppgick andelen i UVAS i Malmö till 36 procent. På riksnivå var andelen ungefär 5 procentenheter lägre.

Jämför vi inkomstutvecklingen i åldrarna 20–29 år kan vi konstatera att skillnaden mellan gymnasialt och förgymnasialt utbildades medelinkomster var ungefär lika stor som på nationell nivå vid det senaste mättillfället år 2022. Förgymnasialt utbildades genomsnittliga inkomster motsvarade drygt 60 procent av gymnasieutbildades och den andelen har varit relativt stabil de senaste tjugo åren. Samtidigt kan vi konstatera att genomsnittsinkomsterna var lägre i Malmö jämfört med riket i stort. Det gällde såväl för gymnasieutbildade som för förgymnasialt utbildade. Genomsnittsinkomsten var 15 procentenheter lägre för förgymnasialt utbildade i Malmö, jämfört med riksgenomsnittet, och 11 procentenheter lägre för gymnasialt utbildade. Det kan emellertid noteras att skillnaderna har minskat sedan 2001, det vill säga under de senaste två decennierna, särskilt för förgymnasialt utbildade.

Arbetslivsrelaterade förändringar har bidragit till att etableringsproblemen för personer med förgymnasial utbildning har tilltagit i Sverige och många andra jämförbara länder under senare decennier. Formella utbildningsmeriter har blivit alltmer utslagsgivande för övergången till arbetsmarknaden.

Lågutbildade har jämfört med andra en lägre sysselsättningsgrad och en svagare inkomstutveckling. Svårigheterna är inte övergående utan låg utbildning tenderar att skapa varaktiga försörjningsproblem, långvarigt utanförskap, försämrad hälsa och fördjupad polarisering. De välfärdsrelaterade problem som drabbar lågutbildade skulle i ett vidare perspektiv kunna ses som en del av en sentida utveckling i många länder där frukterna av den ekonomiska tillväxten fördelas mer ojämnt och de socioekonomiska och hälsomässiga klyftorna ökar. Trygghetssystemen kompenserar i mindre utsträckning än tidigare för låga inkomster. Den sociala tudelningen har också förstärkts – mer eller mindre i olika länder – i samband med sentida kriser, allt från krisen i början av 1990-talet till coronakrisen i början av 2020-talet (se till exempel Muvah Rapport 2023). Utmaningarna är särskilt stora för unga med låg utbildning. Samtidigt kan vi konstatera att utbildningsinsatser har en kompensatorisk betydelse. I flera studier som har genomförts inom ramen för Muvah har vi alltså kunnat konstatera att yrkesutbildade hävdar sig väl, även jämfört med eftergymnasialt utbildade, i termer av andel förvärvsarbetande och försörjningsvillkor. Lärlingar sticker ut som en särskilt framgångsrik grupp ur etableringssynpunkt (se till exempel Kvist, Olofsson och Wadensjö 2022 samt Olofsson och Panican 2022). Vuxenutbildningen liksom arbetsmarknadsutbildning ger också positiva resultat.

Frågan är då inledningsvis hur man kan förstå de förändrade villkoren för lågutbildade unga i ett lite längre historiskt perspektiv.

Långsiktiga förändringar på arbetsmarknaden – nya villkor för lågutbildade

Under de första decennierna efter andra världskriget förbyttes mellankrigstidens ekonomiska och sociala turbulens i en tillväxt som omsattes i betydande välfärdsökningar. En bred och stark arbetskraftsefterfrågan bidrog tillsammans med en expansiv välfärdspolitik och en utjämnande lönepolitik till en jämnare inkomstfördelning. Detta var under den svenska modellens ”gyllene år”. Den snabba strukturrationaliseringen och stora geografiska omflyttningen underlättades av utbildnings- och arbetsmarknadsinstitutioner som omfördelade de kostnader som följde på samhällsomvandlingen. För unga innebar utvecklingen att utbildningsperioderna förlängdes, att övergångsfaserna till arbetslivet efter avslutad skolgång var korta och att den ekonomiska standardökningen var snabb – särskilt för de som var beredda att flytta till expansiva industriorter och storstadsregioner.

Utvecklingen bröts under 1970-talet. Precis som i många andra jämförbara länder har produktivitetsökningarna därefter varit svagare trots snabba tekniska förändringar. De förändrade villkoren och den successivt ökade sociala ojämlikheten har ibland förknippats med begrepp som den ”tredje industriella revolutionen”⁴. (För svenska översikter se Magnusson 2000, Schön 2014 och Lundh 2020. En bred översikt av forskningsläget med fokus på amerikanska förhållanden presenteras i Acemoglu 2002.) Begreppet är en samlad beteckning för de tekniska förändringar som på olika sätt påverkade villkoren förindustriell tillverkning, institutionella förhållanden på arbetsmarknaden (inklusive förändrade arbetsorganisationer) och därmed indirekt förutsättningarna för lönebildning och sysselsättning. Begreppet innefattar också den globaliseringstrend med ökat handelsutbyte och ökade utlandsinvesteringar som blev alltmer framträdande från 1980-talet och som i allmänhet anses ha påverkat förutsättningarna för mindre kunskapskrävande och lönekostnads- känslig varuproduktion negativt i de västerländska länderna.

Industrikrisen och den efterföljande stagflationen på 1970-talet, det vill säga kombinationen av hög inflation och hög arbetslöshet, identifieras vanligtvis som en historisk brytpunkt för den svenska modellen. I den efterföljande industrikrisens spår följde avtagande tillväxt och fundamentala balansproblem i ekonomin. En expansiv ekonomisk politik och tillväxt av den offentliga sektorn bidrog till att den fulla sysselsättningen kunde upprätthållas för en tid, men under 1990-talskrisen föll andelen sysselsatta kraftigt. Sysselsättningsgraden bland unga och unga vuxna minskade snabbare än för andra åldersgrupper, främst på grund av ett ökat studiedeltagande men också på grund av ökade etableringsproblem på arbetsmarknaden. Andelen öppet arbetslösa var 12 procentenheter högre i åldersgruppen 20–24 år jämfört med i hela befolkningen i arbetsför ålder (20–64 år) 2001. Samtidigt var andelen öppet arbetslösa bland förgymnasialt utbildade bland unga vuxna i åldern 20–24 år 13 procentenheter högre jämfört med motsvarande andel i åldersgruppen som helhet (SCBa. Statistikdatabasen). Under åren fram till 2021 sjönk arbetslösheten i alla åldersgrupper.⁵ Det relativa arbetslöshetstalet i åldern 20–24 år var drygt 6 procentenheter högre än i åldersgruppen 20–64 år. Arbetslösheten bland lågutbildade minskade emellertid inte alls i samma utsträckning. Andelen

4 Nu talar en del forskare om en fjärde industriell revolution i anslutning till intensifierad automatisering, digitalisering och introduktion av så kallad 3D-printning (eller additiv tillverkning). Se t.ex Sang Yun Kim (2019).

5 Den senaste tillgängliga uppgiften i SCB:s statistikdatabas avser år 2021.

öppet arbetslösa bland förgymnasialt utbildade unga vuxna i åldern 20–24 år var 21 procentenheter högre jämfört med arbetslöshetsstalet för åldersgruppen 20–24 år som helhet.

■ **Låg utbildning straffar sig hårdare på arbetsmarknaden i Sverige jämfört med** ● **övriga EU**

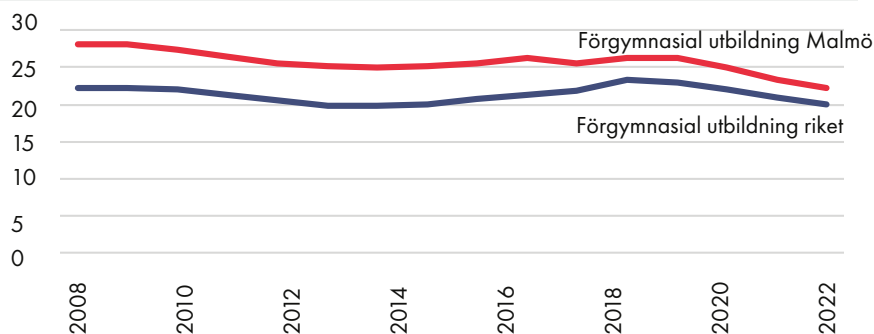
Enligt Eurostat har andelen sysselsatta med förgymnasial utbildning ökat något under senare år – efter att ha legat på en låg nivå sedan krisen på 1990-talet – och uppgick år 2022 till strax under 49 procent jämfört med 66 procent bland dem med lägst gymnasial utbildning. Sysselsättningsgraden för förgymnasialt utbildade unga vuxna (20–24 år) i Sverige, som illustrerades i figur 1.1, understiger den genomsnittliga nivån för EU:s medlemsländer samtidigt som sysselsättningsgraden för dem med fullbordad gymnasieutbildning är betydligt högre jämfört med genomsnittet för EU 27. Bland förgymnasialt utbildade i åldern 20–24 år var det 22 procent som tillhörde NEET-gruppen, enligt Eurostats uppgifter, det vill säga de varken arbetade eller bedrev organiserade studier.⁶ I åldersgruppen som helhet utgjorde den andelen cirka 10 procent. Uppgifterna talar således för att låg utbildning straffar sig hårdare på arbetsmarknaden i Sverige jämfört med förhållandena inom EU generellt.

I Malmö har andelen förgymnasialt utbildade varit högre jämfört med riksgenomsnittet. Trenden är emellertid nedåtgående. År 2008 uppgick andelen förgymnasialt utbildade i åldersgruppen 20–24 år till 28 procent för att sedan minska till 23 procent 2023. Andelen förgymnasialt utbildade var ett par procentenheter högre än på riksnivå det sistnämnda året. Den minskning av andelen förgymnasialt utbildade som kan urskiljas i Malmö under senare år inte lika synlig på riksnivå (se figur 1.4).

Den svaga arbetsmarknadsförankringen och i viss mån också det höga studiedeltagandet bland unga i Sverige under senare decennier återspeglas också i att inkomstutvecklingen var svagare för unga vuxna jämfört med hela befolkningen i arbetsför ålder (se även figur 1.2 för inkomstutvecklingen i relation till utbildningsnivå). Den genomsnittliga disponibla inkomsten (räknat i prisbasbelopp⁷) var år 2001 67 procent högre i hela åldersgruppen 20–64 år än bland

6 NEET står för not in employment, education or training. I Sverige används oftast uttrycket UVAS som är en förkortning av unga som varken arbetar eller studerar.

ANDELAR MED FÖRGYMNASIAL UTBILDNING I RIKET OCH I MALMÖ I ÅLDRARNA 20–24 ÅR

Figur 1.4. Andelar med förgymnasial utbildning i riket och i Malmö i åldersgruppen 20–24 år åren 2008–2023. Källa SCBc. Statistikdatabasen.

unga vuxna i åldern 20–24 år (SCBd. Statistikdatabasen). Tjugo år senare (2021) hade skillnaden ökat till 89 procent. Motsvarande skillnad mellan gymnasialt utbildade och förgymnasialt utbildade i hela åldersgruppen 20–64 år växte från 8 procent till 28 procent. Andelen individer med risk för fattigdom och social utestängning är också starkt relaterad till utbildningsnivå. I befolkningen som helhet och på riksnivå var det 29 procent bland förgymnasialt utbildade som år 2020 levde med fattigdomsrisk jämfört med 14 procent bland dem med gymnasieutbildning (SCBe. Statistikdatabasen).⁸ Andelen individer med risk för fattigdom och social utestängning är också starkt relaterad till utbildningsnivå. I befolkningen som helhet och på riksnivå var det 29 procent bland förgymnasialt utbildade som år 2020 levde med fattigdomsrisk jämfört med 14 procent bland dem med gymnasieutbildning (SCBe. Statistikdatabasen).⁸ Andelen med fattigdomsrisk ökade från 23 procent till 29 procent bland förgymnasialt utbildade mellan åren 2008 och 2020, men var relativt stabil bland gymnasialt utbildade.

7 Prisbasbeloppet beräknas av Statistiska Centralbyrån (SCB) och fastställs årligen av regeringen. Beloppet ligger till grund för att beräkna olika sociala ersättningar. Prisbasbeloppet uppgick till 36 900 kronor 2001 och 47 600 kronor 2021.

8 Definitionen av fattigdomsrisk är att individen lever i ett hushåll där inkomsten per konsumtionsenhet understiger 60 procent av medianvärdet på riksnivå.

Motsvarande uppgifter från Malmö visar samma mönster, men på en lägre nivå. Den genomsnittliga disponibla inkomsten var år 2001 64 procent högre för hela åldersgruppen 20–64 år än för 20–24-åringarna. Tjugoett år senare, det vill säga 2021, hade skillnaden ökat till 83 procent. Inkomstskillnaden mellan förgymnasialt och gymnasialt utbildade ökade under samma period från 11 till 33 procent. Andelen med fattigdomsrisk och låg ekonomisk standard är också högre i Malmö och uppgick sammantaget till 23 procent jämfört 14 procent för befolkningen på riksnivå.

TEKNISK FÖRÄNDRING OCH BEHOVET AV INKLUDERANDE UTBILDNING

Den kraftiga utbildningsexpansionen i flera länder under senare decennier har bidragit till att möjliggöra mer effektiva och flexibla arbetsorganisationer (Baker 2009). Det finns ett samband mellan arbetskraftens utbildningsnivå och arbetets innehåll och organisering – och indirekt förutsättningarna för lärande. Den amerikanska forskaren David Baker har pekat på den professionalisering och uppqualificering av arbetet som har möjliggjorts i många organisationer, både privata och offentliga, genom att arbetskraftens generella utbildningsnivå har höjts över tid. Längre utbildningar – från grundskolan upp till universitetsnivå – ger kompetenser och utvecklar egenskaper som skapar utvecklingsmöjligheter i arbetslivet: kritiskt tänkande, en utvidgad förmåga till kommunikation och samarbete. Kreativa förmågor och fallenhet för social interaktion är ovärderliga vid sidan av rent yrkesmässiga kunskaper och färdigheter.

Forskare pekar på att det snabba omställningstempot i ekonomin ställer stora krav på baskunskaper och färdigheter som lägger en grund för interaktivt lärande i arbetslivet, det vill säga informellt lärande. Det sker en formalisering av kunskapsunderlaget för produktionen av varor och tjänster som ökar kraven på att anställda har mer än grundläggande färdigheter i att läsa, skriva, räkna och nyttja IT-verktyg. Här finns det naturligtvis betydande sociala risker förknippade med att stora grupper av unga, bland annat i Malmö, har problem att uppnå vad som krävs för formell gymnasiekompetens. De riskerar inte bara att få svårigheter att möta samhällets ökade krav mer generellt utan förlorar successivt i attraktivitet på arbetsmarknaden i takt med att andra i samma åldrar förädlar och bygger på sin kompetens via informellt lärande i arbetslivet. Den långsiktiga strukturomvandlingen på arbetsmarknaden, med färre industri-

jobb och fler serviceinriktade jobb, har minskat tillgången på inträdesjobb med trygga anställningsvillkor, goda förutsättningar för lärande och gynnsamma löneförhållanden. Jobb med så kallat prekariatsliknande villkor och svaga karriärmässiga förutsättningar har en större utbredning på arbetsmarknaden.

En pågående och framtida teknisk utveckling med intensifierad automatisering och introduktion av artificiell intelligens (AI) kan ge impulser till ökad framtida produktivitet men också förstärka en utveckling som är mindre gynnsam för lågutbildade via tilltagande ”skilled-biased technical change”, kompetensnivåpåverkande tekniska förändringar på svenska.

Långsiktiga och breda förbättringar av levnadsstandarden förutsätter produktivitetsoökningar i ekonomin. Men forskningen om teknisk utveckling och inkomst fördelning talar för att effekterna av tekniska innovationer inte är givna. Utan kompletterande samhällsinsatser är effekterna ur ett bredare välfärdsperspektiv osäkra. I vissa fall kan effekterna också bli negativa. Nationalekonomer som Daron Acemoglu och Dani Rodrik har framhållit betydelsen av att skilja mellan ett företagscentrerat och bredare samhällsperspektiv när vi talar om ekonomiska och sociala effekter av ny teknik. Det dominerande företagscentrerade perspektivet skymmer att ny teknik i enskilda företag inte självklart omsätts i ökad välfärd på samhällsnivå. Det enskilda företaget utgår exklusivt från avkastningen på de egna resurserna – negativa externa effekter påverkar inte investeringsbesluten – medan man på samhällsnivå måste beakta konsekvenser ur fördelnings- och välfärdssynpunkt för befolkningen som helhet.

Tekniska förändringar påverkar olika branscher och delar av arbetskraften ojämnt, förändringarna innebär också försämringar. En vanlig uppfattning är emellertid att de negativa effekterna kompenseras av framstegen i de dynamiska delarna av ekonomin. Tillväxten i de teknikledande företagen och branscherna bidrar till en sysselsättningsökning och lönebildning som i förlängningen gynnar hela arbetskraften. Den här bilden av utvecklingen är följaktligen inte given:

Realiteterna när det gäller tekniska förändringar är ganska annorlunda. Många nya teknologier – som vi kallar automatiserande teknologier – ökar inte arbetskraftens produktivitet utan syftar explicit till att ersätta dem med billigare kapital (maskiner) i en rad olika sysslor som utförs av människor. Som ett resultat minskar teknologiernas arbetskraftens andel

av förädlingsvärdet (eftersom produktiviteten höjs mer än löner och syssel-sättning). --- I en tid av snabb automatisering kommer löntagarnas relativa ställning att försämrats och de kommer att bli särskilt negativt påverkade om de nya teknologierna inte höjer produktiviteten tillräckligt – om teknologierna inte är storslagna utan enbart ”så där” (det vill säga enbart tillräckligt bra för att tillämpas men inte mycket mer produktiva än de arbetare de ersätter).

(Acemoglu och Restrepo 2019, s. 3, vår översättning)

Acemoglu menar att teknisk utveckling kan ses i ett bredare kontext som också innefattar maktaspekter och institutionella villkor (Acemoglu 2002). För att effektivitetsvinsterna av innovationer och ny teknik ska spridas förutsätts väl-fungerande välfärdspolitiska institutioner, inte minst kopplat till utbildning och arbetsmarknad. Inflytandet över teknikutvecklingen i ekonomin är i för hög grad koncentrerad hos ett begränsat antal större företag vars huvudsakliga fokus är arbetskraftsbesparingar, inte jobbskapande. Problemen i arbetslivet, bland annat kopplat till lågutbildades etableringssvårigheter, talar för betydelsen av vidgade perspektiv på teknisk utveckling ur ett socialt nyttoperspektiv och för behovet av nya institutioner för inkludering på arbetsmarknaden.

UTBILDNING AV LÅGUTBILDADE – I FÖRSTA HAND EN FÖRDELNINGSPRÅGA

Givet den negativa trenden vad gäller etableringsmönster och levnadsför-hållanden för lågutbildade i Sverige och andra länder är det rimligt att mycket fokus hamnar på utbildningssystemet och utbildningens förebyggande betydelse. Forskning visar att insatser under tidiga barndomsår ger god utdelning i termer av barnens lärande (se till exempel Nilveus 2022 om RTI-modellens betydelse för att öka läsförmågan hos barn, IFAU 2012 samt Skolverket 2023). Men det räcker knappast att enbart fokusera på det reguljära utbildningssystemet från förskolenivå och framåt. Inte heller räcker det att utgå från utbildningssystemets avgörande betydelse för att tillgodose kompetens- och arbetskraftsförsörjningsbehoven på arbetsmarknaden, det vill säga dess betydelse för att skapa gynnsamma förutsättningar för ekonomisk tillväxt. Den centrala utmaningen är sannolikt inte i första hand att utbildningssystemet av i dag inte håller tillräckligt hög kvalitet. En avgörande strukturell utmaning är i stället att rekryteringskraven i arbetslivet är högre än tidigare samtidigt som många barn och unga lever under sociala förhållanden som ger mindre gynnsamma förutsättningar för att klara utbildning på grundläggande nivå.

Sett i ett historiskt perspektiv har de stora utbildningsreformerna under det senaste seklet i Sverige baserats på en politisk ambition att skapa bättre förutsättningar för social likvärdighet och jämlikhet, allt från introduktionen av enhetsskolan på 1950-talet till den integrerade gymnasieskolan i början av 1970-talet och de stora satsningarna på den högre utbildningen under 1990-talet. För att skapa bättre förutsättningar för gruppen lågutbildade krävs också en politisk mobilisering med tydligt fokus på likvärdiga sociala förutsättningar. Det förutsätts insatser som inte självklart kan motiveras ur ett tillväxtperspektiv, men som är motiverade för att skapa goda förutsättningar för alla medborgare, för social uthållighet och minskad polarisering. Erfarenheterna talar för att sådana sociala investeringar har långsiktiga positiva samhällsekonomiska återverkningar (Morel med flera 2012).

Ett annat sätt att uttrycka det – i linje med det resonemang som fördes tidigare – är att problemet inte i första hand är att det nuvarande utbildningssystemet på grundläggande nivå inte levererar i termer av ekonomisk tillväxt. Problemet är att för många unga lämnar skolan utan möjligheter att få varaktiga jobb med goda lönevillkor och karriärmässiga utvecklingsmöjligheter. Det handlar i första hand om ett likvärdighets- och fördelningsproblem, inte i första hand ett tillväxtproblem (Acemoglu och Autor 2012).

**■ Många unga lämnar skolan utan att få varaktiga jobb med goda utvecklings-
● möjligheter. Det är i första hand ett likvärdighets- och fördelningsproblem, men även en utmaning för tillväxten**

Samtidigt framhålls att teknisk förändring och ökade inkomster kan skapa mer jobb inom service och i anslutning till nya produkter snarare än inom montering och tillverkning. Dessa jobb kanske inte garanterar sociala förmåner och snabb löneutveckling, som i de gamla fabriksjobben, men skapar möjligheter för unga som gör rätt yrkesmässiga utbildningsval. Acemoglu och Autor (2012) noterar att en av ”ironierna med vår era är att informationsteknologin skapat komparativa fördelar för arbetskraften i traditionella mindre kvalificerade serviceyrken, som matberedning och personlig omvårdnad, jämfört med dess fördelar inom traditionella medelkvalificerade yrken som bokföring, informationshantering och repetitiva tillverkningsysslor. Att förbättra arbetskraftens kapacitet att tillföra värden inom dessa uppgifter är därför mer angeläget än någonsin...”. (Acemoglu och Autor 2012, s. 33, vår översättning)

I en intervju i Financial Times (19 maj 2023) framhåller Daron Acemoglu ytter-

liggare några motiv för riktade kompetenssatsningar ”underifrån”. Han framhåller att det behövs en samhällsmodell som ger löntagarna en inflytelserik röst. Han anspelar här bland annat på förhållandena i Tyskland och de sociala avtal som sluts mellan parterna på arbetsmarknaden där. Men han talar också om behovet av en uppvärdering yrkeskvalifikationer.

Jag uppfattar kompetensen hos en snickare, en trädgårdsmästare, en elektriker och en författare som ett uttryck för de mest storslagna mänskliga prestationerna, och jag tycker att vi borde upphöja dessa kompetenser och upphöja dessa bidrag. Teknologier kan bidra till att göra det, men det får inte innebära att teknologierna används för att ersätta dessa personer, inte till att automatisera arbetsuppgifter, utan till att höja dess produktivitet genom att ge dem bättre information och en bättre organisation.

(Acemoglu i Financial Times 19 maj 2023, vår översättning)

I intervjun i Financial Times lyfter Acemoglu också aspekter på utbildningens och arbetets betydelse ur ett bredare välfärds- och hälsoperspektiv. Han talar om behovet av att stärka löntagare som har påverkats starkt negativt under de senaste decenniernas teknologidrivna undanträng av arbetskraft. I sammanhanget hänvisar han till forskning av Anne Case och Angus Deaton.

Anne Case och Angus Deaton har i flera uppmärksammade studier visat att den ekonomiska utvecklingen i USA under senare decennier inte bara gynnat gruppen välutbildade (här dras gränsen vid en 4-årig collegeutbildning) i termer av en stigande utbildningspremie och ökade löneskillnader mellan individer på olika utbildningsnivå. Utbildningsnivån har också fått en allt större betydelse för möjligheterna att få ett meningsfullt arbete och för individers hälsostatus.

Medan den ekonomiska avkastningen på universitetsutbildning har ökat till tidigare oanade nivåer, berör ojämlikheten mellan dessa två grupper (de med och utan universitetsutbildning, vår anmärkning) betydligt mer än enbart pengar. En universitetsexamen har nu blivit ’en förutsättning för ett värdigt arbete och socialt anseende’ likaväl som en fråga om liv och död. Medan livslängden ökar för universitetsutbildade minskar den för alla andra.

(Case och Deaton 2022, s. 2, vår översättning)

Samtidigt framhålls att mönstret hittills varit mer tydligt i USA än i jämförbara länder i Europa. I Västeuropa har den åldersjusterade mortaliteten minskat i alla

utbildningsgrupper. Dödlighetstalen har reducerats från en högre nivå för lågutbildade och i absoluta tal har skillnaderna mellan utbildningsgrupperna minskat samtidigt som de relativa skillnaderna har ökat. (Case och Deaton 2022, s. 11).

Utbildningens och arbetets hälsobefrämjande betydelse har väckt stort forsknings- och utredningsintresse, också i Sverige. Växande ojämlikhet i ekonomiska och sociala termer har tydliga återverkningar på spridningen av ohälsa i samhället. Folkhälsoinstitutet (2023) bevakar fortlöpande ohälsospekter kopplat till låg utbildning och kartläggningen sker i anslutning till folkhälsopolitikens målområde 2 (Kunskaper, kompetenser och utbildning). Frågorna om folkhälsans utveckling i ett jämlikhetsperspektiv, bland annat relaterat till utbildning och arbete, fick också stort utrymme i Kommissionen för jämlik hälsa. I slutbetänkandet som presenterades 2017 framhölls exempelvis:

Förvärvsarbete är för de flesta människor den viktigaste källan till försörjning. Arbete har också stor betydelse för våra möjligheter till delaktighet och inflytande i samhället och att utveckla relationer till andra människor. Arbetet är en viktig bas för människors identitet och sociala liv. Det får därmed effekter också på vår hälsa. På en övergripande nivå är sambandet mellan arbete eller sysselsättning och god hälsa väl belagt i såväl svensk som i internationell forskning. Arbetslöshet påverkar hälsan, men hälsan påverkar också risken för arbetslöshet. Sambandets riktning kan variera beroende på vilka människor som undersöks. Det är dock betydligt fler studier som visar att arbetslösheten leder till ohälsa än att ohälsan leder till arbetslöshet.

(SOU 2017:47, s.123)

I såväl USA som i Västeuropa har medborgarlön lyfts fram som en lösning för de som åsidosatts av senare decenniernas förändringar i arbetslivet, men den frågan behandlades över huvud taget inte av kommissionen. Givet synen på arbetets betydelse för individers försörjningsmöjligheter, demokratiska delaktighet och möjligheter till självförverkligande är det rimligt att tro att ledamöterna i kommissionen i huvudsak delade Daron Acemoglus uppfattning. På frågan om ”basic income” som ett alternativ till sysselsättning framhöll han kort i den ovan refererade intervjun: ”Den (det vill säga medborgarlönen, vår anmärkning) lämnar den underläggande maktfördelningen oförändrad. Den upphöjer människor som har inkomster och fördelar smulor åt andra. I viss mening gör den systemet mer hierarkiskt.” (Financial Times 19 maj 2023, vår översättning).

! Det finns ett väl belagt samband mellan arbete/sysselsättning och en god hälsa.

I kommissionens slutbetänkande heter det vidare apropå utbildningssystemet:

Utbildningen inom skolväsendet ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Kommissionen vill även peka på att utbildningssystemet behöver vara utformat på ett sätt som gör det möjligt att ställa om, ombilda eller vidareutbilda sig i vuxen ålder, och som möjliggör flexibilitet när det behövs. Det behövs mer flexibla möjligheter att komplettera tidigare ofullständiga studier och att ändra inriktning. Det är exempelvis angeläget att det inrättas fler praktiska yrkesutbildningar med lägre inträdeskrav, inriktade på yrkesliv och som inte kräver gymnasieexamen. Dessa utbildningar skulle vara en andra chans för personer som inte slutfört gymnasiestudierna.

(SOU 2017:47, s. 114)

Kommissionen konstaterar dessutom att det arbetsplatsförlagda lärandet har en avgörande betydelse för ungas etableringsmöjligheter, särskilt för dem med svagare formella utbildningsmeriter. I slutbetänkandet förordas en utvidgning av det arbetsplatsförlagda lärandet på alla yrkesprogram i gymnasieskolan. Man föreslår även att regeringen och arbetsmarknadens parter ska förhandla om särskilda insatser och minskade inträdeshinder för lågutbildade grupper. Formerna för validering behöver utvecklas för att, som det heter, ”ta bort onödiga kvalifikationskrav” (SOU 2017:47, s. 136). I en pågående offentlig utredning *Flera vägar till arbetslivet* (Regeringskansliet 2022) kartläggs möjliga utbildningsvägar för unga utan fullbordad grundskole- och gymnasieutbildning. För utredningen är skolförlagd utbildning och inte lärlingsutbildningsmodellen i fokus och i skrivande stund vet vi inte vad som kommer att föreslås.⁹

⁹ Utredningen tillsattes av den tidigare socialdemokratiskt ledda regeringen i juni 2022. Enligt direktiven ska utredaren bland annat analysera för- och nackdelar med hur dagens system för övergången från grund- till gymnasieskola är konstruerat, samt vid behov lämna förslag på förändringar för att elever som haft svårt att nå målen i grundskolan ska ges bättre möjligheter att förbereda sig för arbetslivet. Utredningsuppdraget avrapporteras i november 2024.

BEHOVET AV ARBETSPLATSFÖRLAGD UTBILDNING OCH NYA REKRYTERINGSSTRATEGIER

Förändringarna i arbetslivet i kombination med behovet av insatser för gruppen lågutbildade ställer följaktligen nya krav på utbildningen, särskilt yrkesutbildningen. Det gäller i Sverige såväl som i andra länder. I en rapport utgiven av *Brookings Institution* av Broady med flera (2021) framhålls – utifrån ett nordamerikanskt perspektiv – att flertalet kommer att påverkas av automatisering och implementering av AI, men att det samtidigt finns ett tydligt mönster. Forskarna menar att både högkvalificerade jobb och jobb som ofta betraktas som lågkvalificerade, men som i praktiken är låglönejobb som ställer krav på effektiva tidsmässiga avvägningar, kvalitetskontroll, emotionell kompetens och samarbetsförmåga, fortsätter att vara mindre påverkade av automatiseringstrenden. Det finns flera skäl till att även lågkvalificerade jobb löper mindre risk att automatiseras. Jobb inom till exempel barn- och äldreomsorg ställer krav på en förmåga att hantera oförutsägbart mänskligt beteende. Andra jobb, exempelvis inom trädgårds- och byggnadsbranschen, förutsätter kroppsarbete och kan ännu inte automatiseras eller flyttas utomlands. Sammanfattningsvis menar de att såväl ”lågkvalificerade som högkvalificerade jobb har en lägre risk för att automatiseras eller flyttas utomlands än medelkvalificerade jobb”. (Broady med flera 2021, s 2, vår översättning) Samtidigt framhålls att låg utbildning ändå medför allvarliga överrisker för att påverkas negativt på arbetsmarknaden, kopplat till såväl automatisering som att företag och jobb flyttas utomlands.

Mot bakgrund av förskjutningarna i kompetenskraven kan det kanske tyckas paradoxalt, men arbetsgivare i USA liksom i Sverige redovisar återkommande att det finns rekryteringsproblem kopplat till många yrken som vanligtvis klassas som ”lågkvalificerade” eller kvalificerade på mellannivå (middle-skilled), en problematik som förstärktes under pandemin (se även McKinsey och Company 2022). För svenska förhållanden se Svenskt Näringsliv 2022). Lösningen på rekryteringsutmaningarna går enligt Broady med flera (2021) i huvudsak via en uppkvalificering av jobben, förbättrade anställnings- och lönevillkor liksom möjligheter till karriärutveckling. I rapporten förespråkas olika insatser för att förbättra lågutbildades ställning på arbetsmarknaden. Här lyfts bland annat behovet av samverkan mellan utbildningsinstitutioner på olika nivåer och organiserade företrädare för arbetslivet, inte minst större satsningar på yrkesutbildning.

Behovet av ökade insatser för att stärka lärandet i arbetslivet framhålls starkt (Broadly med flera 2021, s. 7). Lärande på arbetsplatser gynnar både arbetsgivare och anställda. I studien hänvisas till aktuell forskning i USA som visar att arbetsgivarna i allmänhet mer än väl kompenseras för de kostnader som utbildningsinsatserna föranleder, det vill säga via positiva produktivitetseffekter. Erfarenheterna talar alltså för att det inte bara finns betydande samhälls-ekonomiska och socialpolitiska motiv för ökade investeringar i informellt och formellt lärande i arbetslivet utan också starka företagsekonomiska motiv. I sammanhanget lyfts också lärlingsutbildningen som en utbildningsmodell som erfarenhetsmässigt har visat goda resultat, men där investeringarna är helt otillräckliga i förhållande till den potentiella sociala nyttan.

I rapporten refereras flitigt till forskaren Harry J. Holzer (2021) som i en studie publicerad av ett tyskt forskningsinstitut (IZA Institute of Labour Economics) ger en bild av orsakerna till utbildningsklyftorna i USA som i enskilda delar gäller också för Sverige. Det kan noteras att Holzer publicerade sin studie när förhållandena fortfarande präglades hårt av pandemin. Han menar att individer med universitetsexamen generellt sett har en mycket god karriärutveckling i USA även om många dras med höga studieskulder och kan ställas inför svårigheter om övergången från utbildning till arbetsliv sker under en ekonomisk kris. Även om realinkomsterna för unga akademiker inte har ökat särskilt mycket sedan millennieskiftet har inkomsterna för de som saknar universitetsutbildning helt stagnerat under de senaste fyra decennierna och även minskat för vissa grupper av lågutbildade. Orsakerna till de växande inkomstklyftorna kan främst relateras till att lågutbildade har för få av de kompetenser och meriter som arbetsgivare efterfrågar och belönar på arbetsmarknaden. Samtidigt betonar Holzer att problemet bottnar i att unga med olika bakgrund inte erbjuds likvärdiga förutsättningar:

För att vara tydlig: där kompetensbrister förekommer återspeglar de främst begränsade resurser och tillträdesmöjligheter till högkvalitativ utbildning och arbetslivserfarenhet för missgynnade delar av befolkningen – särskilt låginkomstgrupper och etniska minoriteter – snarare än inneboende kompetensbrister eller beteendeproblem. Och flera av de meriter som eftertraktas och belönas avslöjar snarast okunskap hos arbetsgivare, som tenderar att övervärdera eftergymnasiala utbildningsmeriters informationsvärde som mått på enskilda arbetssökandes arbetsförmåga.

(Holzer 2001, s. 2–3, vår översättning)

Den sistnämnda aspekten har också väckt betydande intresse kopplat till svårigheterna att rekrytera till yrken. I en rapport från *McKinsey & Company* (2022) ställs frågan: Ska arbetsgivare begränsa sig till att enbart beakta utbildningsnivå i samband med nyrekryteringar? Enligt rapporten finns det anledning att tänka i nya banor givet erfarenheterna av pandemin, den ekonomiska krisen, de höga inflationstalen och den stora omsättningen på arbetskraft som många företag har upplevt som ett problem. Fokus borde ligga mindre på formella yrkestitlar än på de faktiska kompetenser ett jobb förutsätter och de förmågor en arbetssökande besitter.

Studierna som redovisas visar att fokus på faktiska kunskaper och färdigheter i relation till konkreta arbetsuppgifter (så kallad skill-based approach) ger en mycket tydligare och säkrare bild av arbetssökandes arbetsförmåga jämfört med om rekryteringen enbart baseras på den sökandes utbildningsnivå. Studierna visar också att anställda som anställts baserat kompetensbaserade rekryteringsstrategier i betydligt högre grad blir kvar i anställningen, vilket talar för effektivare rekryteringsbeslut och minskad arbetskraftsomsättning. Lärningsutbildning är för övrigt ett utmärkt verktyg i anslutning till ”skill-based approach”.

Samtidigt redovisas en rad utmaningar. En grundläggande förändring av personaladministrativa strategier av det här slaget ställer krav på en omgivande infrastruktur som omfattar tydliga arbets- och kompetensbeskrivningar, valideringsmöjligheter och stora åtaganden från arbetsgivares sida vad gäller arbetsplatsförlagt lärande. Arbetsgivare som kollektiv måste också samverka i högre grad med omgivande samhällsinstitutioner, inte enbart fackliga organisationer och offentliga företrädare utan också civilsamhällets organisationer med breda sociala kontaktytor (till exempel i resurssvaga kommuner och bostadsområden). Denna infrastruktur saknas i hög grad i dag.

SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Senare decennier har präglats av ökade utbildningskrav. Då syftar vi främst på att formella utbildningsmeriter har fått ökad betydelse för ungas möjligheter att få jobb som ger goda förutsättningar för egenförsörjning och karriärutveckling. Villkoren i arbetslivet har blivit mer tudelade; majoriteten har access till varaktiga jobb och ett relativt gott skydd vid inkomstförluster, men en betydande grupp i Malmö, i Sverige och andra jämförbara länder

hänvisas till mer prekära anställningar, med låga och otrygga inkomstvillkor. Fullbordad grundläggande utbildning – i praktiken en utbildning på gymnasial nivå – utgör en förutsättning för att klara övergången skola–arbetsliv, för trygga villkor i arbetslivet och möjligheter till vidare lärande och inkomstutveckling.

En positiv utveckling för unga i Malmö

I Malmö har gruppen unga vuxna med låg utbildning haft mer ogynnsamma villkor än på riksnivå under senare decennier. Sysselsättnings- och inkomstgapet i relation till gymnasialt utbildade har varit större än på nationell nivå. Mot den bakgrunden är det positivt att förutsättningarna har förbättrats i Malmö om vi jämför med förhållandena på nationell nivå på senare år. Arbetsmarknaden för unga har stärkts generellt sett och andelen förgymnasialt utbildade har minskat snabbare i Malmö än på nationell nivå. I delstudie 2 i rapporten kommer vi också att redovisa mer specifika uppgifter som illustrerar en positiv utveckling av genomströmningen i Malmös grund- och gymnasieskolor. Men trots positiva tendenser kvarstår problemen. I Malmö liksom i Sverige som helhet utgör andelen förgymnasialt utbildade en betydande grupp och utsattheten i den gruppen kan förväntas öka.

Samhällsutvecklingen påverkar arbetslivet i hög grad

Forskningen om hur den ekonomiska och tekniska utvecklingen under senare decennier har påverkat arbetslivet ger många förklaringar till varför unga och löntagare med låg utbildning har fått mer ogynnsamma villkor. Det handlar i hög grad om verksamhetsstrategier för att öka konkurrenskraften i en internationellt integrerad ekonomi. Variationer i relativa lönekostnader inom standardiserad varuproduktion påverkar motiven får både utlandsinvesteringar och automatiseringar av tillverkningsprocesser. Den jobbmarknad för lågutbildade som tidigare skapades inom industrin är betydligt mindre än tidigare. Det är inom serviceorienterade verksamheter som de huvudsakliga jobbmöjligheterna finns och här är villkoren, med utgångspunkt från de möjligheter till trygghet, inkomst- och karriärutveckling som arbetena erbjuder, ofta sämre. Samtidigt undervärderas och osynliggörs ofta de yrkesmässiga kompetenser som jobben faktiskt kräver, vilket bidrar till låg status, motverkar rekrytering och försvårar nödvändiga förbättringar av arbetsvillkoren.

Forskningen talar för att den tekniska utvecklingens och automatiseringens sociala effekter behöver uppmärksammas mer. Samtidigt framhålls att alla jobb inte påverkas i lika hög grad av arbetskraftsbesparande tekniska förändringar.

Inom människobehandlande verksamheter som vård och omsorg liksom inom flera hantverksorienterade verksamheter som byggnadsverksamhet, elservice och fastighets- och parkförvaltning går det inte att automatisera jobb eller flytta jobb utomlands på samma sätt som inom traditionell varuproduktion.

Stärk yrkeslärande på alla program och utbildningsnivåer

Erfarenheten talar också för behovet av att stärka möjligheterna till yrkeslärande bland unga med låg utbildning. Våra Muvah-rapporter har illustrerat positiva effekter av yrkesutbildning och lärlingsutbildning. Andra studier om förhållandena på nationell nivå och i andra länder visar samma mönster. Det finns anledning att stärka statusen på yrkes- och lärlingsutbildningen på alla nivåer och öka inslagen av yrkeslärande i utbildning på grundläggande nivå. Mer inslag av arbetsplatsförlagt lärande och ökade resurser för generell vägledning på grundskolans högstadium liksom på alla utbildningar på gymnasial nivå (högskoleförberedande program, yrkesprogram och introduktionsprogram) är självklara pusselbitar i sådana strävanden.

När vi talar om yrkesutbildning på grundläggande nivå är det också viktigt att avslutningsvis betona utbildningens humanistiska och kulturella värden. John Dewey är kanske den mest namnkunnige av de tidiga utbildningsfilosoferna och upphovsman till begreppet ”learning by doing”. I boken *Experience and Education* (1998 – ursprungligen publicerad 1938) argumenterade han för att yrkesutbildningen ger individer förutsättningar för att reflektera över vilket liv de vill leva och vilka kunskaper och färdigheter som krävs för att uppnå livsmålen. Yrkesutbildningen ska inte bara underlätta vägen till jobb och egenförsörjning utan visionen var och är att utbildningen ska ge deltagarna ökade insikter om sig själva, i ett bredare samhälls- och arbetsmarknadsperspektiv, och därmed också bättre förutsättningar för social delaktighet och demokratiskt inflytande.

2

DELSTUDIE 2

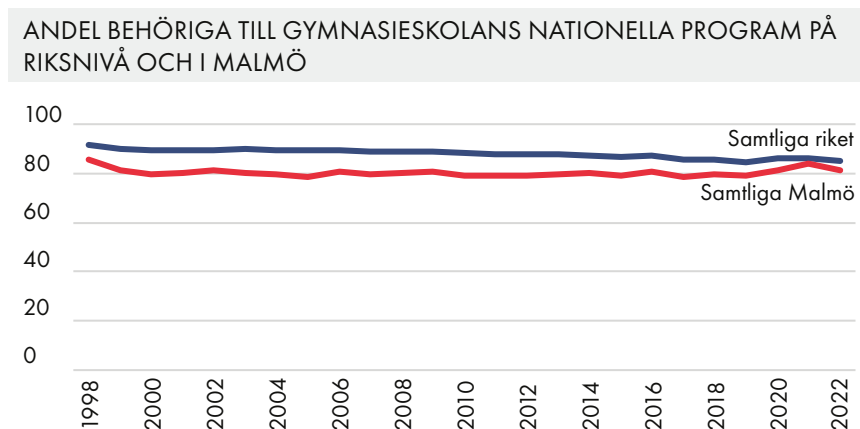
GYMNASIEUTBILDNING BLAND NITTITOTALISTER I MALMÖ

— om utbildningsval, utbildningsvägar och etableringsvillkor i relation till skolhuvudman

Gymnasieutbildning har som framgått i den första delstudien i rapporten en helt avgörande betydelse för ungas etableringsförutsättningar. Utgår vi från åldersgruppen 20–24 år var enbart 35 procent av de förgymnasialt utbildade förvärvsarbetande i Malmö år 2021 jämfört med 66 procent av de som hade gymnasial utbildning. Studiedeltagandet var också lägre bland förgymnasialt utbildade. Andelen förgymnasialt utbildade som varken arbetade eller förvärvsarbetade år 2022, det vill säga som ingick i UVAS, utgjorde 36 procent jämfört med 12 procent bland gymnasieutbildade. I den andra delen av rapporten ska vi fokusera på valet av gymnasieutbildning och skolhuvudman hos nittitotalisterna som ingår i Muvahs databas och som har gått i någon av gymnasieskolorna i Malmö. Vilka variationer kan urskiljas i relation till individernas bakgrundsförhållanden och utbildningsval? Kan vi urskilja några skillnader i övergångar till högre utbildning och arbetsliv i relation till skolhuvudman? Vi kan följa individerna fram till 2021, som alltså utgör det senaste uppföljningsåret.

NÅGRA BAKGRUNDSFÖRHÅLLANDEN

När vi kommer in på uppföljningen kan det vara värt att synliggöra några förutsättningar eller referenspunkter. Till att börja med kan det vara viktigt att notera förändringar i andelen elever som är behöriga för studier på ett nationellt program i gymnasiet.

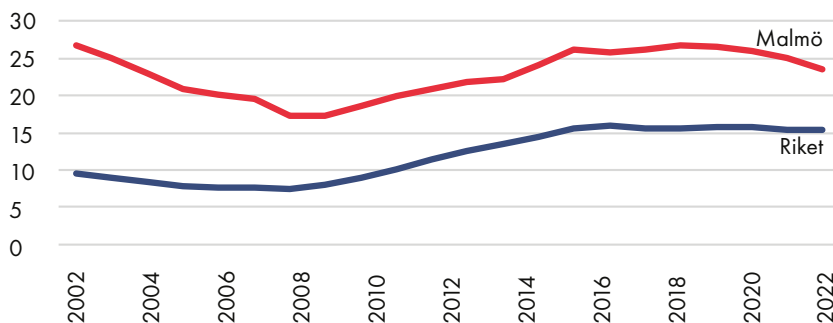

Figur 2.1. Andelar av eleverna som avslutade grundskolan som var behöriga för studier på nationellt program i gymnasieskolan i riket som helhet och i Malmö, åren 1998–2022. Källa: SCBf. Statistikdatabasen.

Som framgår av figur 2.1 har vi haft en negativ trend när det gäller andelen 9-klassare som är behöriga för studier på nationella program på nationell nivå. Andelen behöriga minskade från 92 procent 1998 till 85 procent 2022. Andelen behöriga 9-klassare i Malmö har varit lägre än på nationell nivå, men som framgår av figuren går det inte att urskilja samma negativa trend. Det betyder att skillnaden i andelen behöriga 9-klassare jämfört med riksnivån har minskat till ett fåtal procentenheter.

Det är också viktigt att beakta demografiska egenskaper. Andelen elever med utländsk bakgrund är betydligt större i Malmö jämfört med de genomsnittliga förhållandena på nationell nivå. Såväl andelen utrikes födda elever som andelen elever födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar är högre.

ANDEL UTRIKES FÖDDA BLAND UNGA I ÅLDERN 15–16 ÅR PÅ RIKSNIVÅ OCH I MALMÖ

Figur 2.2. Andel utrikes födda bland unga i åldern 15–16 år på riksnivå och i Malmö, åren 2002–2023. Källa: SCB, Statistikdatabasen.

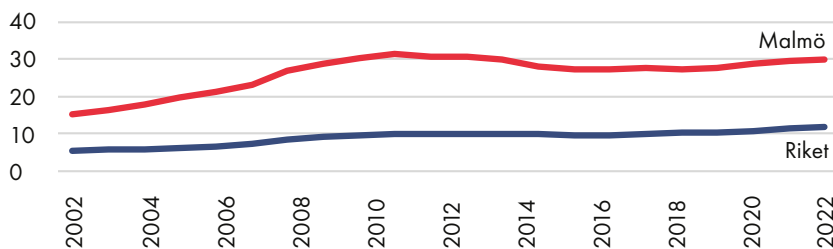
Andelen utrikes födda har varit betydligt större i Malmö jämfört med förhållandena på nationell nivå. Samtidigt kan vi konstatera att skillnaderna har minskat över tid. Som framgår av figur 2.2 var andelen utrikes födda i den aktuella åldersgruppen mer än 15 procentenheter högre i Malmö i början av 2000-talet för att därefter minska till mindre än 10 procentenheter 2023. Malmö avviker emellertid i ännu högre grad från förhållandena på nationell nivå om vi granskar andelen inrikes födda unga med två utrikes födda föräldrar, det vill säga de som tillhör gruppen andra generationens invandrare.

! En majoritet av Malmös tonåringar har utländsk bakgrund

Som framgår av figur 2.3 ökade andelen snabbt under 2000-talets första decennium. I Malmö är 30 procent i den aktuella åldersgruppen födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar, jämfört med 12 procent på riksnivå. Sammantaget betyder detta att andelen med utländsk bakgrund¹⁰ ökade från 15 till 27 procent på nationell nivå och från 42 till närmare 54 procent i Malmö under en

10 Personer som är födda utomlands eller som har fötts i Sverige med två utrikes födda föräldrar har utländsk bakgrund. De som är födda i Sverige med två inrikes födda föräldrar eller som är inrikes födda med en inrikes född och en utrikes född förälder räknas till gruppen med inrikes bakgrund.

ANDEL INRIKES FÖDDA MED TVÅ UTRIKES FÖDDA FÖRÄLDRAR BLAND UNGA I ÅLDERN 15–16 ÅR PÅ RIKSNIVÅ OCH I MALMÖ

Figur 2.3. Andel inrikes födda med två utrikes födda föräldrar i åldern 15–16 år på riksnivå och i Malmö, åren 2002–2023. Källa: SCB, Statistikdatabasen.

tjugoårsperiod, mellan 2002 och 2023. En majoritet av ungdomarna i 15–16-årsåldern har utländsk bakgrund i Malmö.

Genomströmningen i gymnasieskolan

Vi noterade i den inledande delstudien att andelen förgymnasialt utbildade i åldrarna 20–24 år är något högre i Malmö jämfört med genomsnittet på riksnivå, men inte mycket högre. Skillnaden har också minskat över tid. Det beror i sin tur på att andelen med förgymnasial utbildning i Malmö har minskat snabbare än på riksnivå.

Skolverket redovisar genomströmningen på gymnasiet på lite olika sätt. Ett vanligt sätt är att redovisa andelen av eleverna på nationella program som har uppnått en gymnasieexamen, antingen omedelbart eller viss tid efter avslutad utbildning (Skolverket A). Jämför vi utfallet för skolorna i Malmö med kommunal huvudman med riksgenomsnittet för gymnasieskolorna med offentlig huvudman avviker inte uppgifterna för Malmö påtagligt. Under de senaste redovisade åren (2020–2023) har andelen avgångselever på nationella program som uppnått en gymnasieexamen i Malmö fluktuerat något inom intervallet 75 till 80 procent. På nationell nivå har uppgifterna legat relativt stabilt strax under eller exakt på 80 procent. Det är alltså inga stora avvikelser.

Granskar vi däremot uppgifterna om den totala andelen elever i gymnasieskolan, det vill säga inklusive eleverna på introduktionsprogram, som har upp-

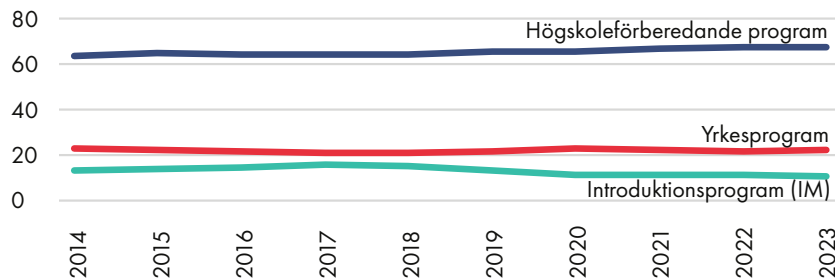
nått en gymnasieexamen framkommer en avvikelse. Andelen är då något lägre i Malmö. Utgår vi återigen från de fyra senast redovisade åren har andelen som uppnått en examen av samtliga elever i gymnasieskolorna i Malmö med kommunal huvudman fluktuerat mellan 57 och 65 procent. Motsvarande uppgifter på nationell nivå är 64 och 69 procent. Skillnaderna beror alltså på att andelen elever på introduktionsprogram har varit relativt stor i Malmö och att elever på introduktionsprogram i betydligt mindre utsträckning når fram till en gymnasieexamen. Utgår vi enbart från de nationella programmen tycks genomströmningen i Malmö inte avvika från genomsnittet på nationell nivå. Av de som studerat på högskoleförberedande program och påbörjade sina studier hösten 2020 hade 79 procent en examen tre år senare, våren 2023. Andelen var betydligt lägre bland de som följt ett yrkesprogram; 69 procent av yrkesleverna hade en gymnasieexamen när utbildningen avrundades 2023. Bland de som påbörjat ett introduktionsprogram hösten 2020 var det enbart lite drygt 10 procent som nått målen för en gymnasieexamen våren 2023.

Andelen elever som når en gymnasieexamen på tre år varierar beroende på vilket program eleven studerat. Högskoleförberedande program – 79%, yrkesprogram – 69% och introduktionsprogram – 10%. Efter fem år har andelen med examen ökat till 83%, 75% och 29%

Många unga utnyttjar möjligheten att fullborda en gymnasieutbildning via studier på komvux. En mindre andel väljer också folkhögskolestudier. Det betyder att andelen med gymnasiekompetens ökar med stigande ålder. Följer vi upp en kohort gymnasieelever i Malmö fem år efter avslutade studier kan vi konstatera att av samtliga elever som påbörjat studierna hösten 2018 hade 71 procent nått fram till en examen fem år senare (2023). Av de som gått ett högskoleförberedande program hade 83 procent en examen. Bland de som gått ett yrkesprogram hade 75 procent en examen fem år efteråt och bland tidigare introduktionsprogramselever 29 procent. Möjligheterna att fullborda gymnasiestudierna inom vuxenutbildningen hade helt naturligt störst betydelse för de som studerat på yrkesprogram och framför allt IM-program.

Det bör också sägas att det är en ganska liten andel av en årskull som inte påbörjar gymnasiestudier efter att ha avslutat grundskolan. I Malmö har den andelen uppgått till mellan 3 och 4 procent på senare år. Det är en något högre andel jämfört med genomsnittet på nationell nivå. Omsatt i antal personer för en årskull handlar det om cirka 130 personer.¹¹ I Malmö var det vidare 258 elever

ANDEL ELEVER PÅ HÖGSKOLEFÖRBEREDANDE PROGRAM, YRKESPROGRAM OCH INTRODUKTIONSPROGRAM (IM) I MALMÖ

Figur 2.4. Elevandelar på högskoleförberedande program, yrkesprogram och introduktionsprogram (IM) i Malmö åren 2014–2023. Källa: Skolverket A.

totalt som år 2023 gick i en anpassad gymnasieskola, en alternativ skolform för elever med intellektuell funktionsnedsättning och som inte längre omfattas av skolplikten. Man kan påbörja studier på anpassad gymnasieskola – både nationella program och individuella program – fram till höstterminen det år man fyller 20 år.

Växande elevvolym och elevernas programinriktning

Antalet unga som studerar på gymnasieskolor i Malmö har ökat på senare år. Enligt Skolverkets uppgifter ökade elevantalet från 11 200 2014 till 13 586 2023, vilket motsvarar en ökning med 2 386 elever eller med drygt en femtedel på nio år. Flertalet av eleverna studerade på högskoleförberedande program. Det är ett par saker som sticker ut när vi tittar närmare på fördelningen av eleverna i gymnasieskolan. För det första ökade andelen elever på högskoleförberedande program från 63 procent 2014 till 67 procent 2023. För det andra minskade andelen elever något på introduktionsprogrammen, vilket främst återspeglade ett minskat antal elever på språkintröduktion.¹²

11 Uppskattningen baseras på att SCB redovisat att antalet 16-åringar i Malmö uppgått till cirka 3700 individer de senaste två redovisade åren (2022 och 2023).

12 Mönstret är det samma på nationell nivå. Under åren 2016 och 2017, när andelen elever på språkintröduktion var som störst, samlade programmet 9 till 10 procent av samtliga elever i gymnasieskolan. Därefter har andelen minskat påtagligt och 2023 studerade knappt 3 procent på språkintröduktion i Malmö. På riksnivå var motsvarande andel strax under 2 procent.

Andelen elever på IM-programmen minskade från drygt 13 procent 2014 till strax över 10 procent 2023.

Den förändrade programsammansättningen av eleverna i gymnasieskolan i Malmö, som pågått under än längre tid och därför inte synliggörs helt av uppgifterna i figur 2.4, bidrog till förbättrade resultat relativt riket i övrigt, vad gällde andelen som nådde fram till en gymnasieexamen, och indirekt till ett gynnsammare etableringsmönster. Vi konstaterade i den inledande delstudien att Malmös negativa avvikelse vad gäller andelen unga förvärvsarbetande och andelen som varken arbetar eller studerar har minskat på senare år. Andelen elever på yrkesprogram var som framgår av figur 2.4 relativt stabil under den aktuella tidsperioden. Jämfört med riksnivån är det en betydligt större andel av eleverna som studerar på högskoleförberedande program i Malmö och en lägre andel som studerar på yrkesprogram. Det är i hög grad ett storstadsmönster.

Fördelningen mellan kommunala och fristående gymnasieskolor

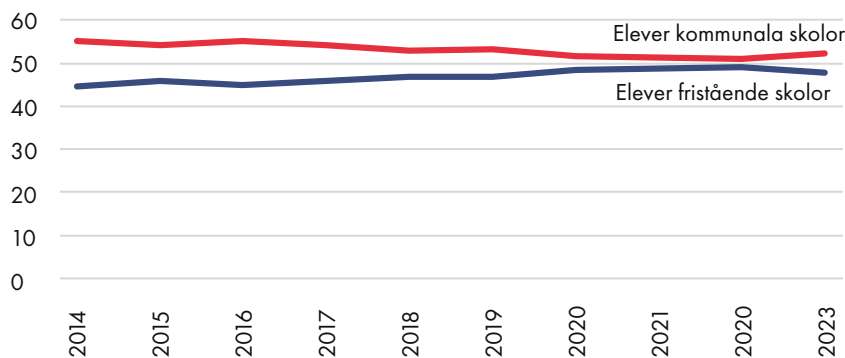
Fristående skolor stod för merparten av ökningen av elevantalet i gymnasieskolorna i Malmö mellan 2014 och 2023, närmare 62 procent eller 1 470 av den ökade elevvolymen på totalt 2 386. Antalet elever vid kommunala skolor ökade med 15 procent jämfört med 30 procent vid fristående skolor. Fördelningen av elever på kommunala och fristående gymnasieskolor framgår av figur 2.5 nedan.

■ Andelen elever på fristående gymnasieskolor ökade stadigt under 2010-talet, ● men har minskat något under 2020-talet. I Malmö är dock fördelningen betydligt jämnare, jämfört med riket i övrigt

Andelen elever på fristående gymnasieskolor ökade successivt fram till 2022, då fördelningen var i det närmaste helt jämn, för att sedan minska något till strax under 48 procent 2023. Motsvarande mönster kan urskiljas vad gäller fördelningen av elever på nationell nivå, det vill säga andelen elever på fristående skolor ökade och andelen på kommunala skolor minskade. Men på riksnivå var andelen elever på kommunala skolor betydligt högre; 32 procent av gymnasieeleverna studerade på fristående skolor och 68 procent på kommunala skolor år 2023.

■ Tre gånger så många elever på IM-program går på en kommunal skola, jämfört ● med en fristående skola

ANDEL ELEVER PÅ FRISTÅENDE RESPEKTIVE KOMMUNALA GYMNASIESKOLOR I MALMÖ

Figur 2.5. Andel elever på fristående respektive kommunala gymnasieskolor i Malmö, åren 2014–2023. Källa: Skolverket A.

Andelen elever som studerade högskoleförberedande program ökade både på fristående och kommunala gymnasieskolor mellan 2014 och 2023. Det sistnämnda året studerade 70 procent av eleverna på fristående skolor i Malmö på högskoleförberedande program jämfört med 65 procent av eleverna på kommunala skolor. Andelen elever på yrkesprogram var initialt högre på fristående skolor än vid kommunala skolor, men minskade sedan. År 2023 studerade 25 procent av eleverna på fristående gymnasieskolor på yrkesprogram jämfört med 20 procent av eleverna på kommunala skolor. Skillnaden var störst när det gällde andelen elever på introduktionsprogram. Även om trenden var att en minskande andel elever studerade på introduktionsprogram på kommunala skolor och en ökande andel studerade på IM-program vid fristående skolor, var andelen som studerade på IM-program fortfarande betydligt större vid kommunala skolor jämfört med fristående skolor år 2023, nästan tre gånger så stor. Andelen uppgick till 15 procent vid kommunala skolor och 6 procent vid fristående skolor.

Något som kan vara värt att notera i sammanhanget är emellertid att andelen elever med utländsk bakgrund har ökat kraftigt på fristående gymnasieskolor jämfört med kommunala skolor under senare år, allt enligt den officiella statistiken. Andelen elever med utländsk bakgrund har utgjort 58 procent på

fristående gymnasieskolor i Malmö under de tre senast redovisade åren, det vill säga 2021–2023, jämfört med 45 procent vid kommunala gymnasieskolor (KoladaB).

! Andelen elever med utländsk bakgrund har ökat kraftigt på fristående skolor

OM STUDIEPOPULATIONEN

Flertalet av de grundskoleelever som vi kan följa via Muvah-databasen var födda under åren 1993 till och med 1999. I den här uppföljningen tittar vi närmare på de som gick vidare till någon av gymnasieskolorna i Malmö. Observera att vi inte har uppgifter om samtliga individer som har gått i gymnasieskolorna i Malmö utan att uppföljningen baseras på de individer som ingår i Muvahs databas, det vill säga de som tidigare också har gått i grundskolan i Malmö. Uppgifterna är därför inte fullt jämförbara med Skolverkets årliga uppgifter. Populationen består också av individer som representerar sju årskullar och vi bortser här i huvudsak från variationer mellan enstaka årskullar kopplat till våra utfallsmått. Det kan också vara värt att notera att uppföljningsåret 2021 var märkt av pandemin, något som till exempel påverkar uppgifterna om sysselsättning och etableringsgrad.

! Notera att årskullarna vi följer i Muvahdatabasen utgör de som gått i grundskola i Malmö, inte hela gymnasiepopulationen. De som gått i grundskola i annan kommun innan ingår alltså inte i uppföljningen, vilket gör att våra uppgifter kan skilja sig något från Skolverkets

Studiepopulationen består av totalt 19 293 individer, hälften flickor och hälften pojkar. Något mindre än hälften, eller närmare bestämt 46 procent, hade utländsk bakgrund varav 29 procent var födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar och 17 procent var födda i ett annat land. I de första avsnitten redogörs för studiepopulationens utbildnings- och karriärvägar mot bakgrund av demografiska och socioekonomiska bakgrundsförhållanden. I de tre sista avsnitten koncentrerar vi oss specifikt på skillnader i övergångs- och etableringsmönster mellan de som gick en utbildning på en gymnasieskola med kommunal respektive enskild huvudman.

Följande förhållanden behandlas:

1. **Gymnasieutbildning och genomströmning i relation till kön, familjebakgrund och moderns utbildningsnivå.¹³**
2. **Sysselsättning, försörjning och etableringsgrad år 2021¹⁴ för de som inte deltog i reguljär utbildning i relation till kön, familje- och utbildningsbakgrund samt moderns utbildningsnivå.**
3. **Elever på gymnasieskolor med kommunal respektive enskild huvudman fördelat på kön, familjebakgrund, moderns utbildningsnivå samt utbildningsinriktning.**
4. **Övergångar till högre utbildning bland unga med en bakgrund på gymnasieskolor med kommunal respektive enskild huvudman.**
5. **Sysselsättning, försörjning och etableringsgrad år 2021 uppdelat på unga med en bakgrund på gymnasieskolor med kommunal respektive enskild huvudman.**

Gymnasieutbildning och genomströmning

Av samtliga individer i populationen hade 63 procent erfarenhet av studier på ett högskoleförberedande program. En fjärdedel av samtliga hade studerat på ett yrkesprogram och 12 procent hade enbart erfarenhet av studier på individuellt program (IV) eller introduktionsprogram (IM).

Över tid ökade andelen elever som valde högskoleförberedande program. I de äldre årskullarna valde fler yrkesprogram än i de yngre. Detta skedde samtidigt som andelen som valde att gå över till högre utbildning stagnerade eller till och med minskade något. Det sistnämnda kan i viss mån betraktas som en effekt av att många unga avvaktar med att påbörja högre utbildning, men den bristande anpassningen mellan valet av gymnasieutbildning och övergångar till högre utbildning blir ändå tydlig när vi jämför utbildningsvalen i de olika årskullarna (se tabell 2.1).

13 Uppgifterna om mödrarnas utbildningsnivå avser år 2008, det vill säga när individerna i databasen fortfarande gick i grundskolan. Den äldsta kohorten (födda 1993) gick i årskurs 9 läsåret 2008/09.

14 2021 utgör alltså det senast tillgängliga uppföljningsåret. För enskilda variabler finns även uppgifter för 2022.

TABELL 2.1

UTBILDNINGSVÄL BLAND INDIVIDER FÖDDA 1993–1999 (N=19 293)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Högskoleförberedande program	52	56	65	64	69	69	69
Yrkesprogram	36	32	23	24	19	20	20
IV/Introduktionsprogram	12	12	12	12	12	11	11
Högskoleutbildning	50	51	49	48	49	48	46

Som framgår av uppgifterna i tabell 2.1 ökade andelen som valde högskoleförberedande program parallellt med att en minskande andel valde yrkesprogram. Andelen med ett förflutet på IV/IM¹⁵ varierade inte särskilt mycket mellan årskullarna. Andelen som övergick till högre utbildning var också relativt stabil eller till och med svagt minskande, vilket alltså innebar att andelen som studerade på högskoleförberedande program utan att därefter påbörja eftergymnasial utbildning ökade. Övergångarna till högre utbildning bland de som hade en bakgrund på högskoleförberedande program framgår av tabell 2.2.

Utgår vi från populationen som helhet valde kvinnor i högre utsträckning högskoleförberedande program än män, ungefär 67 jämfört med 59 procent. Omvänt valde en större andel män än kvinnor yrkesprogram, 28 jämfört med 22 procent. En något högre andel män hade också en bakgrund på IV/IM, 12 jämfört 11 procent bland kvinnor.

Den övervägande andelen individer med utländsk bakgrund valde också högskoleförberedande program. Av nittiotalisterna med utländsk bakgrund hade 58 procent studerat på högskoleförberedande program medan 24 procent hade erfarenhet av studier på yrkesprogram. Den största avvikelserna jämfört med individer med inrikes bakgrund var att en betydligt större andel hade

15 Motsvarigheten till introduktionsprogrammen före Gy11-reformen kallades individuellt program (IV). En skillnad jämfört med IM-programmen var att elever kunde studera på IV även om de var behöriga för studier på nationella program.

TABELL 2.2

ANDEL SOM STUDERADE PÅ HÖGSKOLEFÖRBEREDANDE PROGRAM MED OCH UTAN ERFARENHET AV EFTERFÖLJANDE HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSUTBILDNING (N=12 153)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Höskoleförberedande program med högskole- och universitetsutbildning	74	74	69	68	66	64	64
Höskoleförberedande program utan högskole- och universitetsutbildning	26	26	31	32	34	36	36
Totalt	100	100	100	100	100	100	100

studerat på IV/IM, 18 procent jämfört med 6 procent bland dem med inrikes bakgrund. Bland utrikes födda var det 25 procent som hade en bakgrund på IV/IM.

Relaterar vi individernas utbildningsinriktning på gymnasiet till mödrarnas utbildningsnivå framträder ett tydligt mönster. Studerande på introduktionsprogram hade i betydande utsträckning förgymnasialt utbildade föräldrar. Av de med förgymnasialt utbildade mödrar hade 19 procent studerat på IV/IM jämfört med 9 procent av dem vars mödrar hade utbildning på lägst gymnasial nivå. De vars mödrar hade gymnasieutbildning som högsta utbildningsnivå hade varit underrepresenterade på både IV/IM och höskoleförberedande program men däremot överrepresenterade på yrkesprogram; 31 procent hade studerat på ett yrkesprogram jämfört med ett genomsnitt på drygt 25 procent för populationen som helhet. Ser vi sedan till individer med eftergymnasialt utbildade mödrar så var dessa kraftigt överrepresenterade på höskoleförberedande program och samtidigt påtagligt underrepresenterade på både IV/IM och yrkesprogram; 80 procent hade studerat på höskoleförberedande program, 16 procent på yrkesprogram och enbart 4 procent på IV/IM.

Genomströmningen varierade påtagligt mellan eleverna på de olika programmen. Totalt var det strax under 28 procent av individerna i populationen

som inte hade uppnått målen för en utbildning på ett nationellt program (det senaste uppföljningsåret 2021). Andelen var betydligt större bland män än kvinnor, 32 jämfört med 23 procent. Andelen var också högre bland individer med utländsk bakgrund än med inrikes bakgrund, 36 jämfört med 20 procent. I relation till utbildningsbakgrund på gymnasiet var andelen förgymnasialt utbildade allra störst bland de som studerat på IV/IM. I den sistnämnda gruppen var det 77 procent som inte hade uppnått gymnasiekompetens år 2021 jämfört med 33 procent av dem som studerat på ett yrkesprogram och 16 procent bland dem som studerat på ett högskoleförberedande program.

■ Föräldrars utbildningsnivå är utslagsgivande för hur det går för barnen i skolan.
● För barn till en lågutbildad mamma var sannolikheten nästan dubbelt så stor att de själva skulle vara lågutbildade, jämfört med ett barn med en högutbildad mamma.

Föräldrarnas utbildningsnivå var utslagsgivande för barnens utbildningsprestationer. Jämfört med individer vars mödrar hade högre utbildningsnivå var sannolikheten att vara förgymnasialt utbildad 95 procent större bland dem med en förgymnasialt utbildad mor.¹⁶ Av ungdomarna med förgymnasialt utbildade mödrar var 42 procent fortfarande förgymnasialt utbildade år 2021.¹⁷ Bland de som hade en mor med gymnasieutbildning som högsta utbildningsnivå hade 26 procent förgymnasial utbildning. I gruppen med eftergymnasialt utbildade mödrar var motsvarande andel knappt 15 procent. Det bör tilläggas att vi saknar registerbaserade uppgifter om mödrarnas utbildning för 6 procent av individerna. Flertalet av dessa (nio av tio) är utrikes födda. Mycket talar för att mödrarna till dessa individer har låg utbildningsnivå. Granskar vi utbildningsstatusen hos de som hade mödrar med okänd utbildning kan vi också konstatera att närmare 45 procent hade förgymnasial utbildning det sista uppföljningsåret (2021).

16 Uppgiften baseras på en beräkning utifrån en fyrfältstabell som inkluderar antalet förgymnasialt respektive ej förgymnasialt utbildade år 2021 i relation till förgymnasialt utbildade respektive ej förgymnasialt utbildade mödrar. Den logaritmerade oddskvoten uppgår till ungefär 2,60 och $\ln(2,60)=0,95$. Log-oddset på 0,95 kan alltså tolkas som att det var 95 procent större chans att individerna med förgymnasialt utbildade mödrar år 2008 själva var förgymnasialt utbildade (år 2021) jämfört med de vars mödrar hade en högre utbildningsnivå.

17 Av det totala antalet individer i undersökningspopulationen hade drygt 28 procent förgymnasialt utbildade mödrar.

Sysselsättnings- och försörjningsvillkor år 2021

Ser vi till studiepopulationen som helhet var 67 procent förvärvsarbetande år 2021. Andelen etablerade, enligt definitionen en årlig förvärvsinkomst motsvarande minst fem prisbasbelopp, uppgick enbart till 40 procent.¹⁸ Uppgifterna framstår som låga, vilket delvis förklaras av en stor andel studerande och att en betydande andel var föräldralediga. Närmare en tredjedel hade studierelaterad ersättning och knappt 10 procent föräldrapenning.

Om vi bortser från individer som hade studierelaterad ersättning uppgick sysselsättningsgraden till 73 procent och etableringsgraden till 53 procent. En större andel kvinnor än män förvärvsarbetade, men män var däremot i något högre utsträckning etablerade. Det sistnämnda förklaras rimligen av att män har högre genomsnittliga inkomster och också arbetar genomsnittligt fler timmar än kvinnor i de berörda åldersgrupperna. Bland kvinnorna uppbar dessutom 18 procent föräldrapenning jämfört med enbart 7 procent av männen.

Sysselsättningsgapet var stort mellan individer med inrikes och utländsk bakgrund. Ser vi enbart till etableringsgraden uppgick skillnaden till 13 procentenheter. Skillnaden var störst mellan utrikes födda och inrikes födda. De som var födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar hade också en lägre etableringsgrad, men den var ändå betydligt högre jämfört med utrikes födda.

Skillnaderna var dramatiska om vi granskar uppgifterna om hur många som uppbar arbetslöshetsrelaterad ersättning (inklusive försörjningsstöd). Andelen uppgick till 15 procent bland de som hade inrikes bakgrund och 28 procent bland personer med utländsk bakgrund.

I relation till utbildningsbakgrund var etableringsgraden lägst bland dem som studerat på IV/IM. Enbart 30 procent var etablerade år 2021. Drygt 40 procent uppbar arbetslöshetsrelaterad ersättning. Högst etableringsgrad hade de med en akademisk examen. Sysselsättningsgraden uppgick till 89 procent och etableringsgraden till 78 procent. Det illustrerar ett mycket framgångsrikt

18 Ett prisbasbelopp motsvarade 47 600 kronor år 2021. För att räknas som etablerad detta år förutsattes en förvärvsinkomst på 238 000 kronor vilket motsvarade en genomsnittlig månadsinkomst på drygt 19 800 kronor i månaden. Det innebär att vårt gränsvärde för att betraktas som etablerad ligger något högre än SCB:s inkomstgräns för att räknas som ”etablerad på arbetsmarknaden”.

etableringsmönster. Ser vi sedan till de övriga hade yrkesutbildade högst etableringsgrad, 56 procent. Såväl de som studerat på ett högskoleförberedande program utan att gå vidare till högskolestudier som de som bedrivit högskolestudier utan att ta ut en examen hade betydligt lägre sysselsättnings- och etableringsgrader än yrkesutbildade (runt 50 procent).¹⁹

Sysselsättningsgraden anger (enligt SCB:s definition) hur stor andel i en viss population som har utfört minst en timmes arbete under en bestämd vecka (den så kallade referensveckan). Individer som är tillfälligt frånvarande på grund av ledighet eller sjukskrivning räknas som sysselsatta.

Etableringsgraden (vårt eget mått) säger mer om individernas arbetsmarknadsförankring. Här utgår vi från en inkomstgräns relaterat till prisbasbelopp (47600 kr år 2021). För att räknas som etablerad måste individen ha en årlig förvärvsinkomst som minst motsvarade fem prisbasbelopp.

Indirekt hade föräldrarnas utbildning betydelse. De vars mödrar hade förgymnasial utbildning hade betydligt lägre sysselsättnings- och etableringsgrader än de vars mödrar var eftergymnasialt utbildade. Av de vars mödrar var förgymnasialt utbildade (år 2008) var 48 procent etablerade år 2021 jämfört med 57 procent bland de personer vars mödrar var eftergymnasialt utbildade. Bland dem med förgymnasialt utbildade mödrar uppbar 29 procent arbetslöshetsrelaterad ersättning jämfört med 12 procent bland dem med eftergymnasialt utbildade mödrar.²⁰

I praktiken förklaras merparten av skillnaderna i sysselsättnings- och försörjningsvillkor av individernas utbildningsbakgrund. I gruppen med förgymnasial utbildning uppgick etableringsgraden till 38 procent. Andelen som ingick i UVAS (det vill säga de varken arbetade eller studerade) och uppbar arbets-

19 Vi underskattar då den positiva etableringseffekten av gymnasial yrkesutbildning eftersom vi inte kontrollerar för om utbildningen fullbordats med en examen eller ej. Yrkesutbildade som uppnått utbildningsmålen har generellt sett betydligt högre sysselsättnings- och etableringsgrader än de som inte nått målen (se till exempel Olofsson och Panican 2022).

20 Uppgifterna kan tyckas höga. Men man ska alltså beakta att förhållandena uppföljningsåret 2021 fortfarande präglades av coronapandemins effekter.

löshetsrelaterad ersättning uppgick till 36 procent. Totalt sett var det ingen obetydlig grupp. De som var förgymnasialt utbildade utgjorde 34 procent av det totala antalet individer i studiepopulationen (det vill säga av de som inte deltog i studier under uppföljningsåret). Förgymnasial utbildning minskade också oddsen för att vara etablerad i betydligt högre grad än utländsk bakgrund. Oddsen för att vara etablerad var 60 procent lägre bland förgymnasialt utbildade jämfört med övriga i populationen när vi kontrollerar för familjebakgrund (det vill säga inrikes eller utländsk bakgrund). Oddsen för att uppbära arbetslöshetsrelaterad ersättning år 2021 var vidare 230 procent högre för förgymnasialt utbildade än övriga i populationen med högre utbildningsnivå när vi kontrollerar för individers familjebakgrund. Det bekräftar att etableringsförutsättningarna i betydligt högre grad var relaterad till utbildningsbakgrund än familjebakgrund och etnicitet.

UTBILDNING PÅ KOMMUNALA OCH FRISTÅENDE GYMNASIESKOLOR

Andelen elever som hade studerat på fristående gymnasieskolor i studiepopulationen som helhet uppgick till 44 procent. Granskar vi andelen för varje enskild årskull framgår vissa fluktuationer men vi kan samtidigt urskilja en stigande trend. I den äldsta årskullen (födda 1993) var det 38 procent och i den yngsta (födda 1999) var det drygt 46 procent som valt en fristående skola. Fler män än kvinnor hade studerat vid en fristående skola, 45 procent jämfört med 42 procent. Fördelningen i relation till familjebakgrund var jämn. Av de med utländsk bakgrund hade 43 procent valt en fristående gymnasieskola jämfört med 44 procent av de med inrikes bakgrund. Det kan tilläggas att utrikes födda i något mindre utsträckning än inrikes födda hade valt fristående skolor, knappt 41 procent jämfört med 44 procent.

I anslutning till mödrarnas utbildningsnivå kan vi konstatera att de med förgymnasialt utbildade mödrar i något högre utsträckning hade studerat på fristående gymnasieskolor än de med mödrar med högre utbildningsnivå, 46 procent jämfört med 42 procent. Däremot var det en mindre andel i gruppen med mödrar med okänd utbildning som valt fristående skolor, 38 procent. Den största andelen som valde fristående skolor hade mödrar med gymnasieutbildning som högsta utbildningsnivå. I den sistnämnda gruppen hade 48 procent valt fristående skolor. Bland de med eftergymnasialt utbildade mödrar hade 39 procent valt fristående gymnasieskolor.

Fördelningen av eleverna efter programinriktning framgår av uppgifterna i tabell 2.3.

■ En majoritet av alla eleverna på yrkesprogram hade studerat på en fristående skola, men endast en liten del av eleverna på introduktionsprogram studerade på en fristående skola

Uppgifterna i tabell 2.3 visar att fördelningen kopplat till högskoleförberedande program återspeglade fördelningen av eleverna totalt, det vill säga andelen som hade studerat på ett högskoleförberedande program på fristående skolor överensstämde med andelen som studerat på fristående gymnasieskolor i stort. Avvikelserna gällde i stället fördelningen i relation till yrkesprogram och IV/IM. En majoritet (58 procent) av de som hade studerat på ett yrkesprogram hade gjort det vid en fristående gymnasieskola. Samtidigt hade en mindre andel av de som hade erfarenhet av studier på IV/IM gjort det på en på en fristående gymnasieskola (14 procent). De som studerat på yrkesprogram hade alltså varit kraftigt överrepresenterade på fristående gymnasieskolor medan motsatsen gällde för dem som hade varit inskrivna på IV/IM. De som studerat på högskoleförberedande program hade följaktligen varit proportionellt representerade på fristående gymnasieskolor. Fördelningen av elever framgår också av uppgifterna i tabell 2.4.

För individer med en bakgrund på IV/IM var oddsen för att ha studerat på en kommunal gymnasieskola mer än fyra gånger högre jämfört med dem som hade annan utbildningsbakgrund på gymnasiet.

**■ Elever som gått ett nationellt program på en kommunal skola når gymnasie-
● examen i högre grad än de som gått på en fristående skola**

Genomströmningen varierade mellan skolenheterna, men också mellan skolenheter med kommunal och fristående huvudman. Genomströmningen i termer av andelen elever som uppnådde målen för studier på ett nationellt program var generellt sett lägre på fristående skolor. Som framgått tidigare var det närmare 28 procent av individerna i studiepopulationen som klassades som förgymnasialt utbildade det senaste uppföljningsåret (2021). Av dessa hade 54 procent studerat på en kommunal gymnasieskola och 46 procent på en fristående gymnasieskola. Totalt sett var det alltså en viss överrepresentation av förgymnasialt utbildade bland individer med en bakgrund på fristående

TABELL 2.3

FÖRDELNINGEN AV ELEVER PÅ KOMMUNALA OCH FRISTÅENDE GYMNASIESKOLOR EFTER PROGRAMINRIKTNING (N=19 293)

	KOMMUNALA GYMNASIESKOLOR	FRISTÅENDE GYMNASIESKOLOR	SAMTLIGA
Höskoleförberedande program	57	43	100
Yrkesprogram	42	58	100
IV/Introduktionsprogram	86	14	100
Totalt	56	44	100

TABELL 2.4

ANDELSUPPGIFTER PER PROGRAMINRIKTNING KOPPLAT TILL STUDIER PÅ KOMMUNALA RESPEKTIVE FRISTÅENDE GYMNASIESKOLOR (N=19 293)

	HÖGSKOLE- FÖRBEREDANDE PROGRAM	YRKES- PROGRAM	IV/IM	SAMTLIGA
Kommunala skolor	64	18	18	100
Fristående skolor	62	34	4	100
Totalt	63	25	12	100

skolor (den totala andelen med ett förflutet på fristående skolor uppgick till 44 procent). Men totaluppgiften blir samtidigt missvisande. Vi behöver ta hänsyn till skillnader i fördelningen av individer per programinriktning. Uppgifterna redovisas i tabell 2.5.

Undantar vi individerna med en bakgrund på IV/IM hade 62 procent av de förgymnasialt utbildade en bakgrund på fristående gymnasieskolor och 38 procent en bakgrund på gymnasieskolor med kommunal huvudman. Undantar vi återigen individer som hade studerat på IV/IM var oddsen för att vara förgymnasialt

TABELL 2.5

FÖRDELNING AV FÖRGYMNASIALT UTBILDADE PER PROGRAM-
INRIKTNING KOPPLAT TILL TIDIGARE STUDIER VID KOMMUNALA
RESPEKTIVE FRISTÅENDE GYMNASIESKOLOR (N=5 335)

	KOMMUNALA GYMNASIE- SKOLOR	FRISTÅENDE KOMMUNALA GYMNASIE- SKOLOR	SAMTLIGA
Höskoleförberedande program	39	61	100
Samhällsvetenskapliga programmet	38	62	100
Yrkesprogram	38	62	100
IV/IM	86	14	100
Totalt	54	46	100

utbildad (år 2021) dubbelt så stora för dem som studerat på en fristående gymnasieskola som för de som studerat på en skola med kommunal huvudman.

Övergångar till högre utbildning bland unga med en bakgrund på kommunala och fristående gymnasieskolor

En större andel av de som studerat på gymnasieskolor med kommunal huvudman hade erfarenhet av högskolestudier det sista uppföljningsåret, 55 jämfört med 45 procent bland tidigare friskoleelever. Huvudförklaringen till detta var i viss mån att en större andel av de som studerat på kommunala skolor hade en bakgrund på höskoleförberedande program. Som framgick av uppgifterna i tabell 2.4 var andelen som studerat på höskoleförberedande program på kommunala skolor något högre, men inte dramatiskt högre jämfört med andelen bland dem som studerat på fristående gymnasieskolor. Huvudförklaringen var i stället att en mindre andel av de som valt att studerat på höskoleförberedande program vid fristående gymnasieskolor övergick till högre utbildning.

Uppgifterna i tabell 2.6 visar att andelen som hade erfarenhet av högre utbildning var lägre bland de som valt fristående gymnasieskolor och att detta gällde

TABELL 2.6**ÖVERGÅNGAR TILL HÖGRE UTBILDNING I RELATION TILL PROGRAMINRIKTNING**

	HÖSKOLE- FÖRBEREDANDE PROGRAM	YRKES- PROGRAM	IV/IM
Kommunala gymnasieskolor	74	22	8
Fristående gymnasieskolor	61	18	6
Samtliga	68	20	8

oavsett programinriktning. Uppgifterna bekräftar också att det var en betydligt större andel av de som studerat på högskoleförberedande program vid fristående gymnasieskolor som saknade erfarenhet av högskoleutbildning. Ungefär 30 procent av samtliga som hade studerat vid fristående gymnasieskolor tillhörde kategorin som valt ett högskoleförberedande program utan att därefter påbörja högskoleutbildning. Motsvarande andel bland de som valt en kommunal gymnasieskola var 22 procent.

■ En större andel elever som gått på en kommunal gymnasieskola påbörjar högre studier, jämfört med dem som gått på en fristående skola

Valen av lärosäten bland de som hade erfarenhet av högskoleutbildning skilde sig något mellan dem med en bakgrund på kommunala och fristående gymnasieskolor. En något större andel av de som hade studerat på kommunala gymnasieskolor valde att studera i Lund medan andelen som valde att studera vid Malmö universitet var större bland tidigare elever på fristående gymnasieskolor. Fördelningen framgår av uppgifterna i tabell 2.7.

En något högre andel av elevgruppen som studerat på fristående gymnasieskolor valde också att studera vid Högskolan i Kristianstad medan en större andel av dem med ett förflutet på kommunala skolor valde lärosäten utanför Skåne.

Skillnaderna i övergångar till högskoleutbildning återspeglades också i skillnader i akademiska examensfrekvenser mellan de som studerat på kommunala och fristående gymnasieskolor. Examensgraden var lägre bland de som gått

TABELL 2.7

VALET AV LÄROSÄTE BLAND SAMTLIGA INDIVIDER MED ERFARENHET AV HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSUTBILDNING (N=9446)

	MALMÖ UNIVERSITET	LUNDS UNIVERSITET	HÖGSKOLAN I KRISTIANSTAD	ÖVRIGA LÄROSÄTEN
Kommunala gymnasieskolor	20	29	5	47
Fristående gymnasieskolor	25	25	7	42
Samtliga	22	28	6	45

på en fristående gymnasieskola, 19 procent jämfört med 25 procent bland dem som gått på en gymnasieskola med kommunal huvudman. Skillnaden förklaras emellertid inte enbart av att färre individer med en bakgrund på fristående gymnasieskolor påbörjade högskolestudier. Andelen som nått en examen var också lägre i gruppen med erfarenhet av högskolestudier, vilket framgår av uppgifterna i tabell 2.8.

Högskolestudenter med en bakgrund på en fristående gymnasieskola tar ut en akademisk examen i lägre utsträckning än de med en bakgrund på en kommunal skola

Oddsens för att ha avlagt en akademisk examen år 2021 var drygt 40 procent högre för de som hade studerat på en gymnasieskola med kommunal huvudman jämfört med dem som studerat vid en fristående skola. Kontrollerar vi för valet av lärosäte – fler av de som gått på en fristående skola valde lärosäten med lägre examensprestationer – kvarstår ändå en skillnad. Sannolikheten var lägre för att tidigare elever på fristående gymnasieskolor skulle ha en akademisk examen. Oddsens var 27 procent högre för att ha avlagt en akademisk examen bland de som hade en bakgrund på gymnasieskolor med kommunal huvudman.

Andelen sysselsatta totalt är ungefär lika stor, oberoende av gymnasial huvudman. Det finns dock skillnader på programnivå

TABELL 2.8

ANDEL MED AKADEMISK EXAMEN AV SAMTLIGA INDIVIDER MED ERFARENHET AV HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSUTBILDNING (N=9 446)

	MALMÖ UNIVERSITET	LUNDS UNIVERSITET	HÖGSKOLAN I KRISTIANSTAD	ÖVRIGA LÄROSÄTEN	TOTALT
Kommunala gymnasie- skolor	42	49	48	53	49
Fristående gymnasie- skolor	39	46	40	49	44
Samtliga	40	48	44	51	47

SYSSELSÄTTNINGS- OCH FÖRSÖRJNINGSVILLKOR

En något högre andel av de som studerat på en fristående gymnasieskola var etablerade på arbetsmarknaden år 2021. Undantar vi de som deltog i utbildning var 74 procent av personerna som studerat på en fristående gymnasieskola förvärvsarbetande det sista uppföljningsåret jämfört med 72 procent av dem som hade en bakgrund på en skola med kommunal huvudman. Etableringsgraden uppgick till 54 procent bland individer som gått på en fristående gymnasieskola jämfört med 53 procent bland dem som gått i en kommunal skola.

För att göra en mer rättvisande jämförelse måste vi emellertid kontrollera för programinriktningen på gymnasiet. Vi konstaterade tidigare att en betydligt större andel av de som gått på en kommunal gymnasieskola hade en bakgrund på IV/IM. Jämför vi utfallet i sysselsättnings- och försörjningsvillkor i relation till programinriktning blir också bilden annorlunda.²¹ Sysselsättningsgraden bland de som följt ett högskoleförberedande program på en fristående gymnasieskola uppgick till 74 procent. Bland de som gått ett yrkesprogram var 76 procent förvärvsarbetande och bland de som varit inskrivna på IV/IM var sysselsättningsgraden 58 procent. Motsvarande uppgifter för de som gått på en kommunal gymnasieskola var 76, 81 respektive 54 procent. Det förhållandet att

21 I samtliga fall gäller att vi exkluderar de som studerade år 2021.

TABELL 2.9**ANDELAR I UVAS RELATERAT TILL PROGRAMINRIKTNING OCH SKOLHUVUDMAN (N=12 844)**

	KOMMUNALA GYMNASIE- SKOLOR	FRISTÅENDE GYMNASIE- SKOLOR	SAMTLIGA
UVAS högskoleförberedande program	16	18	17
UVAS yrkesprogram	17	21	19
UVAS IV/IM	40	37	39

en större andel av de som varit elever vid en kommunal gymnasieskola hade varit inskrivna på IV/IM bidrog till en lägre totaluppgift avseende sysselsättningsgraden. Det handlar alltså om en kompositionseffekt. Kontrollerar vi för skillnaderna i programsammansättning var sysselsättningsgraden högre bland dem med en bakgrund på en kommunal gymnasieskola. Det sistnämnda gäller också om vi använder andra mått för att beskriva sysselsättnings- och försörjningsvillkoren. Andelen som ingick i UVAS var till exempel högre bland de som följt ett högskoleförberedande program eller ett yrkesprogram på en fristående gymnasieskola jämfört med dem som varit elever och valt motsvarande programinriktningar vid kommunala gymnasieskolor.²³

I tabell 2.10 presenteras också uppgifter om etableringsgrader och andelar med arbetslöshetsrelaterad ersättning (inklusive försörjningsstöd) i relation till programinriktning för individer med en bakgrund på gymnasieskolor med kommunal respektive enskild huvudman.

Som framgår av uppgifterna i tabell 2.9 och 2.10 var etableringsgraden högre och andelen med låga inkomster (UVAS) och arbetslöshetsrelaterad ersättning lägre bland individer med en bakgrund på kommunala gymnasieskolor, men

23 För att räknas till UVAS (unga som varken arbetar eller studerar) gäller här att individen ska ha en årlig förvärvsinkomst som understiger ett prisbasbelopp (47 600 kr 2021) och inte heller bedriva några reguljära studier.

TABELL 2.10

ETABLERINGSGRADER OCH ANDELAR MED ARBETSLÖSHETSRELATERAD ERSÄTTNING RELATERAT TILL PROGRAMINRIKTNING OCH SKOLHUVUDMAN (N=12 844)

	KOMMUNALA GYMNASIE- SKOLOR	FRISTÅENDE GYMNASIE- SKOLOR	SAMTLIGA
Etableringsgrad högskoleförberedande program	59	56	58
Etableringsgrad yrkesprogram	59	55	57
Etableringsgrad IV/IM	30	28	30
Arbetslöshetsrelaterad ersättning högskoleförberedande program	12	16	14
Arbetslöshetsrelaterad ersättning yrkesprogram	21	24	23
Arbetslöshetsrelaterad ersättning IV/IM	43	42	43

den höga andelen individer med en bakgrund på IV/IM påverkar samtidigt totaluppgifterna negativt.

En sambandsanalys bekräftar mönstret. Granskar vi sannolikheten för att vara etablerad utan att kontrollera för programinriktning på gymnasiet var oddsen för att vara etablerad år 2021 något svagare för de som hade en bakgrund på en kommunal gymnasieskola. Kontrollerar vi för bland annat andelen inskrivna på IV/IM var oddsen för att vara etablerad bland de med en gymnasieutbildning på en kommunal skola 17 procent högre jämfört med de som gått i en skola med enskild huvudman. Oddsen för att uppbära arbetslöshetsrelaterad ersättning (inklusive försörjningsstöd) var vidare 26 procent lägre bland de som studerat på en gymnasieskola med kommunal huvudman.

SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Både i Malmö och i landet i övrigt, är det många unga som lämnar grundskolan utan att vara behöriga till ett nationellt gymnasieprogram, och ännu fler som lämnar gymnasiet utan en examen. Samtidigt har vi kunnat konstatera att utvecklingen har varit förhållandevis positiv på senare år. Uppgifterna om elevers genomströmning på grundläggande nivå visar att avvikelserna i förhållande till de nationella genomsnitten har minskat trots att förutsättningarna i flera avseenden är mindre gynnsamma i Malmö än i flertalet andra kommuner.

I den här delstudien har vi granskat utbildningsval samt utbildnings- och karriärvägar bland unga som var födda under åren 1993–1999. Individerna i studiepopulationen hade gått i någon av grundskolorna i Malmö och gick därefter vidare till någon av stadens gymnasieskolor. Knappt hälften hade också erfarenhet av utbildning på eftergymnasial nivå det sista uppföljningsåret 2021. Totalt omfattar studiepopulationen 19 293 individer.

Merparten av individerna i populationen hade valt högskoleförberedande program. Jämför vi övergångarna i de olika årskullarna kan vi konstatera att andelen på högskoleförberedande program ökade samtidigt som andelen på yrkesprogram minskade påtagligt över tid. Andelen elever på individuellt program/introduktionsprogram (IV/IM) förblev däremot relativt stabil.

Andelen som påbörjade högskoleutbildning minskade något. Det sistnämnda innebar att en successivt växande andel av de som valt högskoleförberedande program inte påbörjade högre utbildning. Flertalet som valde högre utbildning valde att studera vid Lunds universitet och Malmö universitet, en något högre andel i Lund än i Malmö.

Utbildningsarvet påverkar studieval och prestation

Utbildningsvalen och utbildningsprestationerna hade tydliga samband med kön och mödrarnas utbildningsnivå. Kvinnor valde i högre grad högskoleförberedande program och fullbordade i större utsträckning än män gymnasieutbildningen med en examen.

Om mödrarna var förgymnasialt utbildade mer än fördubblades oddsen för att individerna själva skulle vara förgymnasialt utbildade år 2021. Vi har då kontroll-

erat för såväl kön som utländsk bakgrund. Moderns utbildningsnivå var den bakgrundsfaktor som hade störst inverkan på sannolikheten för att vara förgymnasialt utbildad det senaste uppföljningsåret.

Sysselsättnings- och försörjningsvillkoren påverkades främst av individernas utbildningsbakgrund. De som hade följt en yrkesutbildning i gymnasiet hade en högre etableringsgrad än de som hade valt ett högskoleförberedande program utan att studera vidare.

De socioekonomiska förutsättningarna

Jämför vi gymnasievalen i de olika årskullarna kan vi konstatera att andelen som valde att studera vid fristående gymnasieskolor ökade över tid. Yrkesutbildade var överrepresenterade på fristående gymnasieskolor medan de med erfarenhet av studier på IV/IM i betydligt mindre utsträckning hade studerat vid fristående skolor. Fördelningen i relation till högskoleförberedande program var likartad mellan de med en bakgrund på fristående gymnasieskolor och skolor med kommunal huvudman. En något högre andel av de som studerat på en gymnasieskola med kommunal huvudman hade valt högskoleförberedande program, men skillnaden var liten.

Andelarna som fullföljt högskoleförberedande program och yrkesprogram var högre bland de som studerat på kommunala gymnasieskolor än på fristående skolor. Undantar vi dem som hade en bakgrund på IV/IM var oddsen för att vara förgymnasialt utbildad dubbelt så stora för de som hade studerat på en fristående gymnasieskola jämfört med dem som studerat på en skola med kommunal huvudman.

Övergångarna till högre utbildning var lägre bland personer som hade studerat på fristående gymnasieskolor jämfört med kommunala skolor, 45 jämfört 55 procent. En huvudförklaring är att en mindre andel av de som valt högskoleförberedande program vid fristående skolor påbörjade eftergymnasiala studier.

En något högre andel av de som hade studerat på fristående skolor valde att studera vid Malmö universitet och Högskolan i Kristianstad. En större andel av de med en bakgrund på gymnasieskolor med kommunal huvudman valde däremot att studera vid Lunds universitet och vid lärosäten utanför Skåne.

Totalt sett var en något högre andel av de som studerat på fristående gymnasieskolor sysselsatta och etablerade på arbetsmarknaden det sista uppföljningsåret. Tar vi hänsyn till fördelningen av individer per programinriktning blir bilden annorlunda. En större andel av de som studerat på högskoleförberedande program och yrkesprogram vid kommunala gymnasieskolor var etablerade och egenförsörjande det senaste uppföljningsåret (2021). Omvänt tillhörde en större andel av de som tidigare studerat på dessa programinriktningar vid fristående gymnasieskolor UVAS-gruppen. En större andel var också beroende av arbetslöshetsrelaterad ersättning (inklusive försörjningsstöd). När vi kontrollerar för studier på IV/IM var oddsen för att vara etablerad på arbetsmarknaden högre bland individer som studerat på en kommunal gymnasieskola. Oddsen för att uppbära arbetslöshetsrelaterad ersättning var också lägre om man hade studerat på en skola med kommunal huvudman jämfört med om man hade valt en fristående gymnasieskola.

3

DELSTUDIE 3

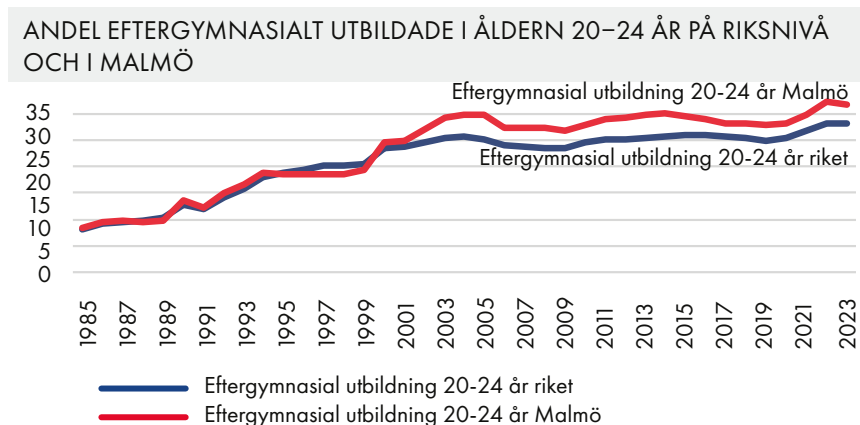
UNGA VUXNA I MALMÖ OCH HÖGRE UTBILDNING

Över tid har en allt större andel av unga och unga vuxna i Malmö liksom i Sverige i övrigt påbörjat högre utbildning. Det återspeglar ökade utbildningskrav på arbetsmarknaden men också förändrade preferenser hos unga, fler väljer längre utbildnings- och karriärvägar. Högre utbildning ger generellt sett ett säkrare skydd mot arbetslöshet och goda jobbmöjligheter. Högre utbildning ger också bra förutsättningar för fortsatt lärande och karriärutveckling i arbetslivet.

Syftet med den här delstudien är att följa upp en grupp unga vuxna i Malmö som valde att påbörja högskole- eller universitetsutbildning efter att ha studerat på grundskole- och gymnasienivå i Malmö. Samtliga individer ingår i Muvahs databas och vi har tillgång till uppgifter om individernas utbildningsbakgrund och försörjningsförhållanden (efter avslutade studier) samt uppgifter om vårdnadshavarna, deras utbildningsnivå och årliga inkomster under åren från 2008 till och med 2021. Flertalet som ingår i Muvahs databas är, som framgick av förra delstudien, födda under åren 1993–1999. När det gäller uppföljningen av försörjningsvillkoren väljer vi här att titta närmare på individer i de tre äldsta årskullarna eftersom de kommit längst i sina karriärvägar, både i relation till utbildning och arbetsliv. Det handlar om totalt 9050 individer födda under åren 1993–1995. De var alltså 26–28 år det sista uppföljningsåret. Men vi inleder med att i likhet med de tidigare delstudierna ge en översiktlig bakgrund, i det här fallet om övergångar till högre utbildning och utbildningsprestationer med särskilt fokus på Malmö och Malmö universitet.

NÅGRA BAKGRUNDSFÖRHÅLLANDEN

Utbyggnaden av den högre utbildningen på 1990-talet bidrog till en mycket kraftig ökning av andelen unga vuxna som påbörjade utbildning på högskole- och universitetsnivå. Den ekonomiska krisen på 1990-talet påverkade främst ungas villkor på arbetsmarknaden och utan expansionen av den högre utbildningen hade konsekvenserna blivit betydligt svårare. Krisen sammanföll således med en påtaglig utbildningsexpansion. I figur 3.1 nedan presenteras uppgifter om andelen unga i åldern 20–24 som hade erfarenhet av högre utbildning²³ på riksnivå och i Malmö under åren 1985–2023.

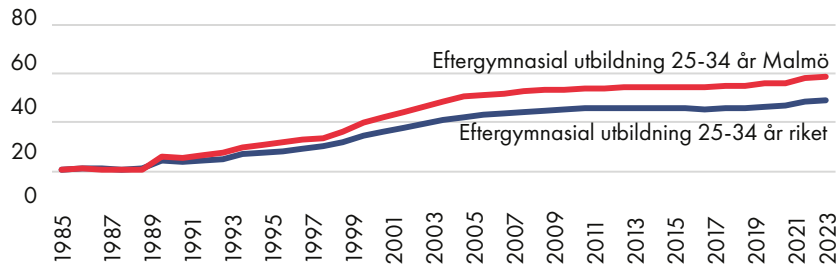

Figur 3.1. Andel av befolkningen med erfarenhet av eftergymnasial utbildning i åldern 20–24 år på riksnivå och i Malmö 1985–2023. Källa: SCBc. Statistikdatabasen.

Som framgår av figur 3.1 understeg andelen i åldern 20–24 år med eftergymnasial utbildning 10 procent i mitten av 1980-talet. Från början av 1990-talet ökade sedan andelen kraftigt för att sedan vara relativt stabil efter millennieskiftet. En viss andelsökning kan urskiljas under pandemiåren. Andelen eftergymnasialt utbildade var i stort sett densamma i Malmö som på riksnivå fram till början av 2000-talet. Efter millennieskiftet har andelen med erfarenhet av högre utbildning alltså varit relativt stabil, men något högre i Malmö jämfört med riksgenomsnittet.

23 Observera att uppgifterna inte säger något om huruvida individerna har fullföljt utbildningen eller ej. Uppgifterna återger enbart andelen individer med erfarenhet av utbildning på eftergymnasial nivå.

ANDEL EFTERGYMNASIALT UTBILDADE I ÅLDERN 25–34 ÅR PÅ RIKSNIVÅ OCH I MALMÖ

Figur 3.2. Andel av befolkningen med erfarenhet av eftergymnasial utbildning i åldern 25–34 år på riksnivå och i Malmö 1985–2023. Källa: SCBc. Statistikdatabasen.

Många unga avvaktar med att påbörja högre utbildning. För att få en mer rättvisande bild av övergångarna till högre utbildning finns det därför anledning att följa upp andelen med erfarenhet av eftergymnasial utbildning i högre ålder. I figur 3.2 presenteras andelen eftergymnasialt utbildade i åldern 25–34 år för samma tidsperiod, det vill säga för åren 1985 till och med 2023.

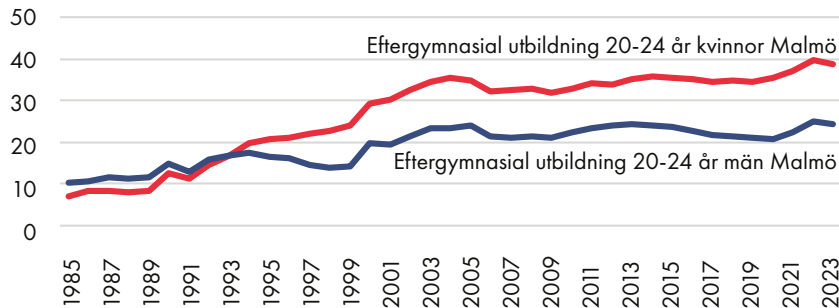
Andelen unga Malmöbor med erfarenhet av högre studier har tredubblats sedan mitten av 80-talet. Kvinnor står för den största ökningen

Som framgår av figur 3.2 var andelarna med erfarenhet av eftergymnasial utbildning genomgående högre i åldersgruppen 25–34 år, vilket bekräftar att många unga avvaktar med att påbörja högre utbildning. Andelarna var till en början jämna och motsvarade 20 procent på både riksnivå och i Malmö under andra hälften av 1980-talet. Efter utbildningsexpansionen på 1990-talet har andelen varit högre i Malmö, ungefär 10 procentenheter högre än på riksnivå. År 2023 var andelen med eftergymnasial utbildning i åldern 25–34 år närmare 60 procent i Malmö och 50 procent som riksgenomsnitt. Det betyder i sin tur att andelen som har erfarenhet av högre utbildning i det närmaste har tredubblats i Malmö sedan mitten av 1980-talet.

Kvinnor mer utbildningsbenägna än män

Kvinnor är mer utbildningsbenägna än män. Det framkommer tydligt när vi granskar uppgifter om övergångar till högskole- och universitetsutbildning.

ANDEL EFTERGYMNASIALT UTBILDADE I ÅLDERN 20–24 ÅR KVINNOR OCH MÄN I MALMÖ

Figur 3.3. Andel kvinnor och män med erfarenhet av eftergymnasial utbildning i åldern 20–24 år i Malmö. Källa: SCB. Statistikdatabasen.

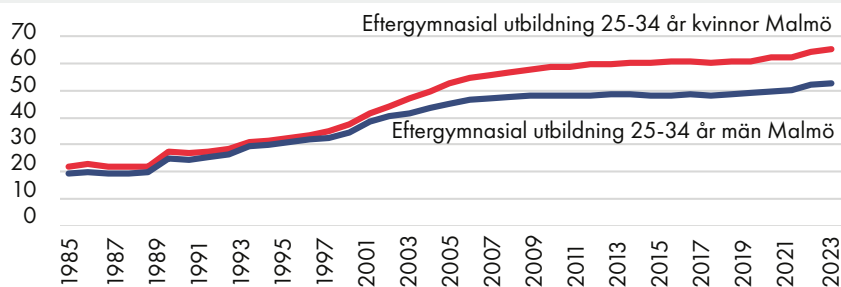
Skillnaderna var till att börja med inte så stora. Under 1980-talet var det till och med en något högre andel män bland unga vuxna i åldern 20–24 år som hade erfarenhet av högre utbildning än kvinnor. I samband med utbildnings-expansionen på 1990-talet drog kvinnorna ifrån männen både i Malmö och på nationell nivå. I figur 3.3 illustreras andelarna med erfarenhet av högskole- och universitetsutbildning bland kvinnor och män i Malmö i åldern 20–24 år.

Skillnaderna i övergångsmönster har fortsatt att öka något under 2000-talet. Det sista året som redovisas, det vill säga 2023, var andelen unga kvinnor i Malmö i åldern 20–24 år med erfarenhet av högre utbildning 15 procentenheter högre än bland män i samma ålder. Sett över hela tidsperioden fyrdubblades andelen unga kvinnor i Malmö i åldern 20–24 år med högre utbildning.

Samma mönster går naturligtvis igen om vi granskar uppgifterna för de äldre årskullarna i åldern 25–34 år, men på en än högre nivå.

Andelen kvinnor i åldern 25–34 med erfarenhet av eftergymnasial utbildning ökade i Malmö från 20 procent under andra hälften av 1980-talet till 65 procent 2023. Det kan emellertid återigen vara värt att notera att andelarna har varit relativt stabila under den senaste tjuugoårsperioden, med undantag för en viss ökning i samband med pandemin.

ANDEL EFTERGYMNASIALT UTBILDADE I ÅLDERN 25–34 ÅR KVINNOR OCH MÄN I MALMÖ

Figur 3.4. Andel kvinnor och män med erfarenhet av eftergymnasial utbildning i åldern 25–34 år i Malmö. Källa: SCBc. Statistikdatabasen.

Malmö universitet – familjebakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå

Malmö universitet utgör räknat i antal studenter det åttonde största lärosätet i landet. Vårterminen 2024 fanns enligt Universitetskanslersämbetets (UKÄ:s) uppgifter 16 576 registrerade studenter. Det är ungefär hälften så många som vid Lunds universitet och mer än dubbelt så många som vid Högskolan i Kristianstad. Många unga i Malmö väljer att studera vid Malmö universitet. Majoriteten av studenterna har en bakgrund i regionen. Jämför vi med studenterna på riksnivå och med studenterna i Lund är det framför allt två förhållanden som sticker ut: andelen studenter som har utländsk bakgrund är betydligt större och studenternas föräldrar har i mindre utsträckning längre eftergymnasiala utbildningar.

Som framgår av tabell 3.1 var andelen med utländsk bakgrund 11 procentenheter högre jämfört med genomsnittet för samtliga lärosäten och 16 procentenheter högre än vid Lunds universitet. Enbart andelen utrikes födda var större än hela gruppen med utländsk bakgrund i Lund (det vill säga samtliga som är utrikes födda eller födda i Sverige med minst två utrikes födda föräldrar). Trenden under de senaste tio åren som UKÄ redovisar²⁴ uppgifter för är att andelen studenter med utländsk bakgrund har ökat vid alla lärosäten, men

24 UKÄ:s uppgifter går tillbaka till läsåret 2011/12.

TABELL 3.1

STUDENTERNAS FAMILJEBAKGRUND LÄSÅRET 2021/22 – ANDEL MED UTLÄNDSK BAKGRUND OCH ANDEL UTRIKES FÖDDA

	UTLÄNDSK BAKGRUND	UTRIKES FÖDDA
Samtliga lärosäten	25	16
Malmö universitet	36	23
Lunds universitet	20	12

Källa: UKÄ A

ökningstakten har varit snabbare i Malmö. Andelen med utländsk bakgrund har ökat med 12 procentenheter under den senaste tioårsperioden.

Malmö universitet studentpopulation har en större mångfald vad gäller utrikes/ inrikes bakgrund än både Lunds universitet och snittet för samtliga universitet i Sverige. Drygt en tredjedel av studenterna på Malmö universitet har utländsk bakgrund

En annan avvikelse, som emellertid inte är lika markant, gäller andelen studenter vars föräldrar har högre utbildning.²⁵

Andelen studenter i Malmö vars föräldrar har eftergymnasial utbildning är lägre än genomsnittet för studenterna vid samtliga lärosäten. Skillnaden är betydande om vi jämför med studenterna vid Lunds universitet. Skillnaden blir ännu större om vi skiljer ut studenterna med minst en förälder som har en längre eftergymnasial utbildning, det vill säga en högre utbildning på minst 3 år. Andelen studenter i Lund som har någon förälder med minst 3-åriga eftergymnasiala utbildningar är 22 procentenheter högre än i Malmö. Det kan också tilläggas att det generellt sett är få studenter som har förgymnasialt utbildade föräldrar. Men andelen är högre i Malmö jämfört med medeltalet för samtliga lärosäten, 7 procent jämfört med drygt 5 procent. I Lund uppgick andelen studenter med förgymnasialt utbildade föräldrar till 3 procent läsåret 2021/22.

²⁵ Det bör noteras att UKÄ:s uppgifter inte inkluderar inresande studenter, det vill säga utländska studenter som inte tidigare studerat i Sverige.

TABELL 3.2

FÖRÄLDRARNAS UTBILDNINGSNIVÅ LÄSÅRET 2021/22 – ANDEL MED ERFARENHET AV EFTERGYMNASIAL UTBILDNING OCH ANDEL MED LÄNGRE EFTERGYMNASIAL UTBILDNING (MINST 3 ÅR)

	EFTERGYMNASIALT UTBILDADE FÖRÄLDRAR	FÖRÄLDRAR MED LÄNGRE EFTERGYMNASIAL UTBILDNING
Samtliga lärosäten	63	43
Malmö universitet	56	35
Lunds universitet	75	57

Källa: UKÄ C.

■ En majoritet av alla högskolestudenter i Sverige går i sina föräldrars fotspår, ● men på Malmö universitet är det nästan hälften av alla studenter som har föräldrar som saknar högre utbildning

Enligt UKÄ:s uppgifter har andelen nybörjarstudenter med en bakgrund på komvux ökat på senare år och uppgick till knappt 30 procent de två senaste redovisade läsåren (2021/22 och 2022/23). Vuxenutbildningen har en mycket stor betydelse för att bredda rekryteringen till den högre utbildningen. Av nybörjarstudenterna som gått högskoleförberedande program i gymnasiet var det 13 procent som hade en bakgrund på komvux (uppgifterna avser läsåret 2022/23). Motsvarande uppgift för de som gått yrkesprogram var 54 procent. Bland nybörjarstudenter i åldern 25–34 år hade 60 procent en bakgrund på komvux. Av studenterna som var äldre än 34 år utgjorde andelen närmare 70 procent. Tyvärr redovisar inte UKÄ några uppgifter om studenters bakgrund inom vuxenutbildningen på lärosätetsnivå. Det är emellertid rimligt att utgå ifrån att Malmö universitet har en andel studenter med en bakgrund inom vuxenutbildningen som överstiger genomsnittet för samtliga lärosäten. Vi återkommer till detta längre fram i delstudien.

UKÄ redovisar läsårsvis ett antal uppföljningsmått om studenternas prestationer på olika lärosäten. Flertalet av måtten talar för att studenterna vid Malmö universitet presterar på genomsnittlig nivå. Prestationsgraden har förbättrats under de år som UKÄ redovisar. Prestationsgraden definieras som det

totala antalet avklarade högskolepoäng omräknat till helårsprestationer dividerat med antalet helårsstudenter. Den maximala prestationsgraden är alltså 100. I Malmö var prestationsgraden 83 det senaste redovisade läsåret 2021/22.²⁶ Det innebär att prestationsgraden var något lägre än i Lund och något högre än vid exempelvis Linnéuniversitetet. Prestationsgraden var genomgående högre på yrkesprogram än generella program och samtidigt betydligt lägre på fristående kurser. Det kan också noteras att det är ganska betydande skillnader mellan kvinnor och män. Prestationsgraden för kvinnor vid Malmö universitet uppgick till 85 det sistnämnda läsåret jämfört med 78 för män.

! Kvinnliga studenter på Malmö universitet presterar betydligt bättre än manliga

En annan uppgift som indikerar att prestationerna vid Malmö universitet inte avviker i jämförelse med andra lärosäten utgörs av det genomsnittliga antalet högskolepoäng för helårsstudenter efter tre studieår. I Malmö är antalet 117 jämfört 116 som genomsnitt för samtliga lärosäten och 115 vid Lunds universitet. Även här kan man emellertid urskilja betydande könsrelaterade skillnader. För kvinnliga studenter i Malmö var poängtalet 124 jämfört med 104 för män. Det är en betydligt större skillnad jämfört med genomsnittstalen för samtliga lärosäten. Inte heller UKÄ:s uppgifter om andelen nybörjarstudenter som är inskrivna vid lärosätet efter det första studieåret talar för att Malmö universitet avviker. Uppgiften avser följaktligen andelen studenter som är registrerade vid samma lärosäte mer än ett läsår (inklusive inresande studenter). I Malmö var andelen 57 procent läsåret 2021/22, vilket också motsvarar genomsnittet för samtliga lärosäten. I Lund uppgick andelen till 56 procent.

HÖGRE UTBILDNING BLAND NITTITOTALISTER I MALMÖ – FÖDDA 1993 TILL OCH MED 1999

Som framgick i delstudie 2 var det inga större variationer i övergångarna till högre utbildning mellan de olika årskullarna i Muvahs databas. En svagt minskande tendens kan urskiljas som rimligen hänger samman med att övergångar till högskolestudier sker med viss tidsförskjutning. Sammantaget

26 Se Genomströmning och resultat i högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå. Sveriges officiella statistik. Tabeller och diagram. Prestationsgrad efter kön, lärosäte och program/kurs läsåren 2013/14–2021/22.

hade 49 procent av individerna i populationen bestående av 19 293 personer födda under åren 1993–1999 erfarenhet av högskolestudier. Skillnaderna var mycket stora relaterat till kön och familjebakgrund. Närmare 58 procent av kvinnorna hade erfarenhet av högre utbildning jämfört med 42 procent av männen. Av de med inrikes bakgrund hade 53 procent erfarenhet av högre utbildning jämfört med 44 procent bland de med utländsk bakgrund. Det var främst utrikes födda som avvek från mönstret genom att ha lägre övergångar till högre utbildning, 39 procent jämfört med 51 procent bland inrikes födda. Även individer som var födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar övergick i mindre utsträckning till högre utbildning, men skillnaden var relativt liten jämfört med de som var födda i Sverige med inrikes födda föräldrar.

Föräldrarnas utbildningsnivå var samtidigt väldigt utslagsgivande för benägenheten att påbörja högre utbildning. Ju högre utbildningsnivå bland föräldrarna, desto mer sannolikt att barnen påbörjade eftergymnasiala studier. Bland de med förgymnasialt utbildade mödrar påbörjade 36 procent högre utbildning jämfört med 45 procent bland de med en mor med gymnasial utbildning som högsta utbildningsnivå. De som hade eftergymnasialt utbildade mödrar var mest benägna att påbörja högre studier, drygt 65 procent.

Mödrarnas utbildningsnivå hade ett samband med till deras sysselsättningsstatus. De som hade mödrar som var etablerade²⁷ på arbetsmarknaden år 2008, det vill säga det första året som täcks in av uppgifterna i databasen, var betydligt mer benägna att påbörja högre utbildning än de vars mödrar hade en svagare ställning på arbetsmarknaden och lägre inkomster.

■ Sannolikheten att börja plugga på universitet och högskola ökar ju högre utbildning föräldrarna har, men även om föräldrarna är etablerade på arbetsmarknaden

Av de som hade mödrar som var etablerade på arbetsmarknaden påbörjade 58 procent högre utbildning jämfört med 41 procent av de vars mödrar hade en svagare ställning på arbetsmarknaden.

Betraktar vi övergångar i relation till utbildningsbakgrund i gymnasiet kan

27 Gränsvärdet för att räknas som etablerad går vid en inkomstgräns motsvarande 5 prisbasbelopp. Ett prisbasbelopp motsvarade 41 000 kronor år 2008. För att räknas som etablerad detta år förutsattes en förvärvsinkomst motsvarande 205 000 kronor.

TABELL 3.3

GYMNASIEUTBILDNING BLAND HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSSTUDERANDE FÖDDA 1993–1999 (N=19 293)

	HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSSTUDIER	EJ HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSSTUDIER
Högskoleförberedande program	68	32
Yrkesprogram	20	80
Individuellt program/ Introduktionsprogram	8	92
Samtliga	49	51

vi se att det var en betydligt större andel av de som hade en bakgrund på högskoleförberedande program som påbörjade högskolestudier, 68 procent jämfört med 20 procent av dem med en bakgrund på yrkesprogram och 8 procent av dem med ett förflutet på IV/IM. Det betyder att 88 procent av samtliga med erfarenhet av högskolestudier hade studerat på ett högskoleförberedande program.

Valet av lärosäten varierade, men vanligast var Lunds universitet som samlade knappt 28 procent av samtliga som hade studerat på eftergymnasial nivå. Ungefär 22 procent hade valt Malmö universitet och 6 procent Högskolan i Kristianstad. Övriga var spridda mellan i huvudsak Göteborgs universitet, Stockholms universitet, Uppsala universitet, Umeå universitet och Luleå tekniska universitet (sammantaget 26 procent). Valet av lärosäte påverkades av olika bakgrundsfaktorer. Variationerna var inte så stora i relation till kön, men större i relation till familjebakgrund. En större andel av de med utländsk bakgrund valde Malmö universitet, 27 procent jämfört med 18 procent av dem med inrikes bakgrund (det vill säga bland individer med erfarenhet av högskolestudier). Sammansättningen i relation till familjebakgrund såg annorlunda ut bland de som valde Lunds universitet; 31 procent av de med inrikes bakgrund och 22 procent av de med utländsk bakgrund. Det var framför allt de som var födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar som i högre grad valde Malmö universitet. Av de som hade erfarenhet av eftergymnasiala studier hade 28 procent valt en utbildning i Malmö.

Valet av lärosäte var också relaterat till sociala bakgrundsfaktorer, något som framgår av uppgifterna i tabell 3.4.

- De allra flesta ur Muvah-årskullarna valde att stanna i Skåne för att plugga.
- Flest hade erfarenhet av studier vid Lunds universitet, tätt följt av Malmö universitet. Högskolan i Kristianstad var tredje mest vanligt

Som framgår av uppgifterna i tabell 3.4 var individer med förgymnasialt utbildade mödrar och mödrar med svagare förankring på arbetsmarknaden överrepresenterade bland de som hade studerat vid Malmö universitet. Samma mönster kan urskiljas gällande de som valt att studera vid Högskolan i Kristianstad. Mönstret var det omvända gällande de som valt Lunds universitet. De med eftergymnasialt utbildade mödrar och mödrar med en starkare förankring på arbetsmarknaden var överrepresenterade bland individer som valde att studera i Lund.

TABELL 3.4

ERFARENHET AV STUDIER VID OLIKA LÄROSÄTEN I RELATION TILL MÖDRARNAS UTBILDNINGSNIVÅ OCH ETABLERINGSGRAD PÅ ARBETSMARKNADEN (N=9 446)

	MALMÖ UNIVERSITET	LUNDS UNIVERSITET	HÖGSKOLAN I KRISTIANSTAD	ÖVRIGA LÄROSÄTEN	TOTALT
Förgymnasialt utbildade mödrar	29	21	9	41	100
Eftergymnasialt utbildade mödrar	16	32	4	48	100
Ej etablerade mödrar	25	24	7	44	100
Etablerade mödrar	19	31	5	45	100
Samtliga	22	28	6	45	100

■ **Studenter vid Malmö universitet och Högskolan i Kristianstad bryter ny mark i förhållande till sina föräldrar i större utsträckning än studenter vid Lunds universitet**

HÖGRE UTBILDNING BLAND INDIVIDER I DE TRE ÄLDSTA ÅRSKULLARNA

■ de tre äldsta årskullarna med individer födda år 1993, 1994 och 1995 hade drygt hälften erfarenhet av högre utbildning. Av kvinnorna hade 58 procent erfarenhet av högskole- och universitetsstudier jämfört med 42 procent av männen. Skillnaden var också stor i relation till familjebakgrund. Bland individer med inrikes bakgrund hade 55 procent erfarenhet av högre utbildning jämfört med 43 procent av dem med utländsk bakgrund. Bland utrikes födda var det 38 procent som hade erfarenhet av högre utbildning. Bland personer med utländsk bakgrund var alltså inte andelen med erfarenhet av högskole- och universitetsstudier högre i de äldsta årskullarna jämfört med i populationen som helhet. Motsatsen gällde för de med inrikes bakgrund. Bland individer med inrikes bakgrund hade en större andel högre utbildning i äldre årskullar.

Föräldrarnas utbildningsnivå och etableringsgrad hade också stor betydelse för sannolikheten för att individerna skulle ha påbörjat högskole- och universitetsstudier. Utgår vi liksom tidigare från moderns status år 2008 (det första uppföljningsåret när individerna i den äldsta årskullen gick i årskurs 9 i grundskolan) kan vi konstatera att 59 procent av de som hade en etablerad mor hade erfarenhet av högre utbildning det sista uppföljningsåret 2021 jämfört med 42 procent bland dem vars mödrar inte uppfyllde inkomstkriteriet för att definieras som etablerade. Bland de som hade en förvärvsarbetande mor år 2008 var det 56 procent som hade erfarenhet av högskole- och universitetsutbildning det sista uppföljningsåret jämfört med 38 procent av dem vars mödrar inte förvärvsarbetade. Av de som hade mödrar som uppbar försörjningsstöd 2008 var det 30 procent som hade erfarenhet av högre utbildning 2021 jämfört med 55 procent av dem vars mödrar inte hade försörjningsstöd.²⁸

I tabell 3.5 presenteras uppgifter om andelen som hade erfarenhet av högre utbildning i relation till mödrarnas utbildningsnivå (år 2008).

28 Antalet individer vars mödrar hade haft ekonomiskt bistånd var ganska stor. Totalt hade 1 515 av 9 050 individer i populationen en mor som beviljades försörjningsstöd någon gång under 2008, vilket alltså motsvarar en andel på 17 procent.

TABELL 3.5

ANDELAR MED ERFARENHET AV HÖGRE UTBILDNING RELATERAT TILL MODERNS UTBILDNINGSNIVÅ (N=9050)

	HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSSTUDIER	EJ HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSSTUDIER
Förgymnasial utbildning	36	64
Gymnasieutbildning	46	54
Eftergymnasial utbildning	67	33
Uppgift saknas	24	76
Totalt	50	50

Som framgår av tabell 3.5 saknas uppgifter om mödrarnas utbildningsnivå för ett antal individer. Det handlar om totalt 197 individer eller 2 procent av samtliga. Mycket talar för att det handlar om utrikes födda vars mödrar har låg utbildningsnivå. Bland de som hade två eftergymnasialt utbildade föräldrar år 2008 hade 77 procent erfarenhet av högre utbildning år 2021.²⁹ Motsvarande uppgift för de som hade två förgymnasialt utbildade föräldrar 2008 var 29 procent.³⁰

Valet av lärosäte

Som framgått tidigare var spridningen ganska stor när det gällde valet av lärosäte. Vanligast var att individerna i dessa tre årskullar hade valt att studera vid Lunds universitet. Malmö universitet kom på andra plats. En femtedel eller 925 individer hade valt utbildningar vid Malmö universitet. Det sistnämnda betyder också att lite drygt 10 procent av samtliga i populationen (det vill säga inklusive dem som inte hade erfarenhet av högre utbildning) valde att studera vid Malmö universitet.

Det är också intressant att granska olika undergruppers val av lärosäte. Vi utgår precis som i tabell 3.5 från de individer som hade erfarenhet av högre

29 Av individerna i populationen hade 1707 eller nästan en femtedel två eftergymnasialt utbildade föräldrar år 2008.

30 Nästan 10 procent eller 895 individer i populationen hade två förgymnasialt utbildade föräldrar år 2008.

TABELL 3.6

FÖRDELNINGEN AV INDIVIDERNA MED ERFARENHET AV HÖGRE
UTBILDNING PER LÄROSÄTE (N=4534)

	ANDEL AV SAMTLIGA MED HÖGSKOLE- OCH UNIVERSITETSUTBILDNING
Malmö universitet	20
Lunds universitet	27
Högskolan i Kristianstad	5
Göteborgs universitet, Stockholms universitet, Uppsala universitet, Umeå universitet och Luleå tekniska universitet	27
Övriga lärosäten	21
Samtliga	100

utbildning, sammantaget 4 534 personer i de tre årskullarna. Vi fokuserar på de som valde att studera vid Malmö universitet. Kan vi urskilja några avvikelser i den gruppen jämfört med de som valde att studera vid andra lärosäten? Vi konstaterade redan i inledningen av den här delstudien att det bör gå att identifiera några sådana avvikelser i anslutning till studenternas familjebakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå.

När det gäller könsfördelningen finns inga påtagliga avvikelser. Kvinnor är överrepresenterade till antalet men andelen av männen som valde att studera i Malmö var ungefär lika stor som andelen kvinnor som valde Malmö universitet, någon procentenhet lägre. Det är i stället kopplat till fyra andra bakgrunds-förhållanden som vi kan iaktta betydande avvikelser.

För det första handlar det om familjebakgrunden. En större andel av de med utländsk bakgrund valde studier vid Malmö universitet. Av de med utländsk bakgrund och erfarenhet av högre utbildning valde 24 procent Malmö universitet. Bland personer med inrikes bakgrund var andelen 18 procent. Det var framför allt inrikes födda med två utrikesfödda föräldrar som fördrog att studera i Malmö.³¹ Andelen av de utrikes födda som valde att studera i Malmö var enbart någon procentenhet högre än genomsnittet för hela populationen.

För det andra handlar det om studenternas socioekonomiska bakgrund i termer av föräldrarnas utbildningsnivå och arbetsmarknadsstatus. Av de som hade en eftergymnasialt utbildad mor (år 2008) valde 15 procent att studera vid Malmö universitet. Motsvarande uppgifter bland dem med förgymnasialt och gymnasialt utbildade mödrar var 27 procent respektive 24 procent. Relationerna var ungefär desamma om vi utgår från fädernas utbildningsnivåer. Av de som hade två eftergymnasialt utbildade föräldrar valde 12 procent att studera vid Malmö universitet jämfört med 27 procent av individerna som hade två föräldrar med gymnasieutbildning. Om föräldrarna var etablerade på arbetsmarknaden 2008 minskade sannolikheten för studier vid Malmö universitet medan förekomsten av försörjningsstöd bland föräldrarna ökade sannolikheten för studier vid Malmö universitet.

För det tredje handlar det om studenternas utbildningsbakgrund. Det är kanske den allra tydligaste avvikelserna. I tabellen nedan anges studenternas bakgrund i relation till gymnasieprogram och vuxenutbildning.

■ De som studerat ett gymnasialt yrkesprogram eller på komvux var överrepresenterade bland de som valde Malmö universitet

Flertalet studenter har en bakgrund på högskoleförberedande program och det gäller också vid Malmö universitet. Av individerna i våra tre årskullar som hade erfarenhet av högre utbildning och valde att studera i Malmö hade 60 procent en bakgrund på högskoleförberedande program. Det innebär att de snarast var underrepresenterade i relation till sin storlek i populationen som helhet. Av de som hade studerat på högskoleförberedande program på gymnasiet valde 17 procent att studera vid Malmö universitet. Av de som hade studerat på yrkesprogram och gått vidare till högskole- och universitetsutbildning valde 35 procent att studera vid Malmö universitet. De som gått yrkesprogram i gymnasiet var alltså klart överrepresenterade. Andelsmässigt var det 12 procent av de som hade studerat vid andra lärosäten utanför Malmö som hade en bakgrund på yrkesprogram. Bland de som valde att studera vidare vid Malmö universitet hade 26 procent eller en dryg fjärdedel en bakgrund på yrkesprogram.³²

31 Knappt 32 procent av de som hade studerat vid Malmö universitet hade två utrikes födda föräldrar. Ungefär 12 procent var utrikes födda. Andelen med utländsk bakgrund uppgick till 44 procent vilket kan jämföras med 35 procent bland de som valde att studera vid andra lärosäten.

TABELL 3.7

ANDELAR MED RESPEKTIVE UTBILDNINGSBAKGRUND SOM VALDE STUDIER VID MALMÖ UNIVERSITET (N=4534)

	STUDIER VID MALMÖ UNIVERSITET
Högskoleförberedande program	17
Yrkesprogram	35
Studier på komvux	25
Samtliga	20

Även de som hade en bakgrund på komvux var klart överrepresenterade i gruppen som valde att studera vid Malmö universitet, något som rimligen också hänger samman med den stora andelen med utländsk bakgrund och överrepresentationen av tidigare elever på yrkesprogram. Som framgår av tabell 3.7 valde 25 procent av de som hade en bakgrund på komvux att studera vidare i Malmö. I praktiken betyder det att 39 procent av studenterna i Malmö hade erfarenhet av studier på komvux jämfört med 30 procent av dem som valde att studera vid andra lärosäten. Uppgifterna understryker komvux betydelse för rekryteringen till den högre utbildningen, inte minst i Malmö. Det kan tilläggas att drygt 10 procent av de som studerade vidare på Malmö universitet också hade en bakgrund på folkhögskolor. Den samlade andelen med erfarenhet av studier inom vuxenutbildningen var alltså mycket betydande.

**■ Nästan 40 procent av Muvah-årskullarna som studerade vid Malmö universitet
● hade tidigare erfarenhet av studier på komvux.**

Skillnader i examensfrekvenser

Drygt 55 procent av samtliga individer i de tre årskullarna som hade erfarenhet av högskolestudier hade en akademisk examen år 2021. Här fanns skillnader i relation till både kön och familjebakgrund. Kvinnor hade i betydligt högre grad tagit ut en examen än män, 61 procent jämfört med 48 procent. Skillnaderna i relation till familjebakgrund var mindre. De som var utrikes födda hade i

32 Även tidigare elever på individuellt program/introduktionsprogram var överrepresenterade vid Malmö universitet. Men det handlar om en antalsmässigt mycket liten grupp, färre än 100 individer.

mindre utsträckning en examen, 46 procent jämfört med 56 procent bland inrikes födda. Individer som var födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar hade en examen i ungefär samma utsträckning som övriga.

De som hade följt ett högskoleförberedande program hade i mycket högre utsträckning tagit ut en akademisk examen än de som gått ett yrkesprogram eller som hade ett förflutet på IV/IM. Drygt 58 procent av de som hade erfarenhet av högskolestudier och en bakgrund på högskoleförberedande program hade en akademisk examen år 2021 jämfört med enbart 42 procent av de som gått ett yrkesprogram och 27 procent av de som hade studerat på IV/IM. Ett förhållande som har betydelse här är rimligen att studerande med en bakgrund på andra gymnasieutbildningar än högskoleförberedande program påbörjar högskole- och universitetsutbildning senare. En större andel hade inte hunnit avrunda utbildningen, något vi inte har kunnat kontrollera för här.

De som studerat vid Malmö universitet tog ut examen i betydligt mindre utsträckning än de som studerat på annat lärosäte. Det är framförallt männen som inte fullföljer sina studier

Det fanns också skillnader i relation till lärosäten. En mindre andel av de som hade studerat vid Malmö universitet hade tagit ut en examen jämfört med de som studerat vid Lunds universitet, 46 procent jämfört med 59 procent. Examensfrekvensen bland de som hade studerat vid Högskolan i Kristianstad uppgick till 51 procent. I hela populationen, det vill säga av samtliga i de tre årskullarna som hade erfarenhet av högre utbildning, var det 55 procent som hade en akademisk examen år 2021.

Som framgår av uppgifterna i tabell 3.8 var andelen som hade studerat vid Malmö universitet och hade en akademisk examen lägre än genomsnittet för samtliga med erfarenheter av högre utbildning och betydligt lägre jämfört med examensfrekvensen bland dem som bedrivit studier vid Lunds universitet. Den största avvikelsen är relaterad till männens examensfrekvens. De könsrelaterade skillnaderna i examensfrekvens var mycket större bland de som hade studerat vid Malmö universitet än bland dem som studerat vid andra lärosäten. Kvinnornas examensfrekvens var också lägre jämfört med andra lärosäten, men männens låga förvärvsfrekvens var *mycket* lägre än vid andra lärosäten. När det sedan gäller skillnaderna mellan de med inrikes och utländsk bakgrund var de inte så stora i Malmö jämfört med andra lärosäten. Utrikes födda hade genomgående

TABELL 3.8

ANDEL MED AKADEMISK EXAMEN BLAND DE SOM HADE STUDERAT VID MALMÖ UNIVERSITET OCH LUNDS UNIVERSITET I RELATION TILL KÖN, FÖRÄLDRARNAS UTBILDNINGSNIVÅ OCH ETABLERINGSGRAD PÅ ARBETSMARKNADEN (N=4534)

	MALMÖ UNIVERSITET	LUNDS UNIVERSITET	GENOMSNIITT SAMTLIGA
Kvinna	58	64	61
Man	30	54	48
Inrikes bakgrund	47	62	57
Utländsk bakgrund	46	52	52
Utrikes född	38	40	46
Någon förgymnasialt utbildad förälder	45	52	50
Någon eftergymnasialt utbildad förälder	47	61	58
Två eftergymnasialt utbildade föräldrar	52	66	63
Mor med försörjningsstöd	39	41	46
Ej någon etablerad förälder	45	45	47
Någon etablerad förälder	47	62	59
Totalt	46	59	55

en lägre examensfrekvens. Föräldrarnas utbildningsnivå tycks inte ha varit lika utslagsgivande för examensfrekvensen som för sannolikheten att påbörja eftergymnasiala studier. Man kan också uttrycka det som att när individerna väl påbörjat högre utbildning hade föräldrarnas utbildningsnivå inte lika stor betydelse för om utbildningarna fullföljdes eller ej. Uppgifterna i tabell 3.8 talar emellertid för att om man hade en lågutbildad förälder (år 2008) minskade sannolikheten för att ha en akademisk examen år 2021. Hade man däremot två eftergymnasialt utbildade föräldrar var sannolikheten betydligt större för att man hade en akademisk examen det sistnämnda året.

Uppgifterna i tabell 3.8 bekräftar också att sannolikheten för att ha en examen år 2021 påverkades av om föräldrarna var etablerade (år 2008) eller ej, även om skillnaderna bland de som hade studerat vid Malmö universitet inte var så stora. Uppgifterna om examensfrekvensen bland de som hade mödrar med försörjningsstöd illustrerar samma mönster. Hade man föräldrar med högre förvärvsinkomster ökade sannolikheten för att ha nått fram till en examen år 2021. Det är också viktigt att beakta att skillnaderna kopplat till föräldrarnas etableringsförhållanden på arbetsmarknaden (år 2008) var mycket stora mellan de som valde att studera vid Malmö universitet och de som påbörjade studier vid andra lärosäten. Ungefär 59 procent i populationen som helhet hade två föräldrar som förvärvsarbetade och tillhörde kategorin etablerade. Bland de som studerade vid Lunds universitet var andelarna högre än så, betydligt högre än 60 procent. Bland de som hade studerat vid Malmö universitet hade 48 procent två förvärvsarbetande föräldrar och 47 procent två etablerade föräldrar (år 2008). Det återspeglar inte bara att andelen med utländsk bakgrund var större bland de som studerat i Malmö utan att föräldrarnas hade haft svagare etableringsförhållanden på arbetsmarknaden generellt sett, oavsett familjebakgrund.

När vi jämför examensfrekvenserna är det också viktigt att beakta individernas utbildningsbakgrund på gymnasiet och inom vuxenutbildningen. Vi noterade tidigare att de som hade studerat på yrkesprogram och på komvux var överrepresenterade bland de som valde att studera vid Malmö universitet. I tabell 3.9 redovisas uppgifter om examensfrekvenser i relation till utbildningsbakgrund.

Uppgifterna bekräftar att de som hade en bakgrund på högskoleförberedande program i betydligt högre grad hade en examen år 2021 än de som gått ett yrkesprogram i gymnasiet. De med en bakgrund inom vuxenutbildningen hade också genomgående lägre examensfrekvenser.

Sammanfattningsvis sticker männens låga examensfrekvens ut som en påtaglig avvikelse om vi jämför de som studerade vid Malmö universitet med dem som studerat vid andra lärosäten. Samtidigt kan det förhållandet att fler av de som studerade vid Malmö universitet hade "otraditionell" utbildningsbakgrund rimligen ha bidragit till att förstärka den negativa avvikelsen jämfört med andra lärosäten när vi granskar examensfrekvenserna bland dem med högre utbildning i de tre årskullarna. Det handlar alltså om en ren kompositionseffekt. Fler hade en bakgrund på yrkesprogram och inom vuxenutbildningen, vilket

TABELL 3.9**EXAMENSFREKVENSER I RELATION TILL UTBILDNINGSBAKGRUND
(N=4534)**

	MALMÖ UNIVERSITET	LUNDS UNIVERSITET	GENOMSnitt FÖR SAMTLIGA MED HÖGRE UTBILDNING
Högskoleförberedande program	49	62	58
Yrkesprogram	42	37	42
Komvux	34	38	40
Folkhögskola	22	40	37
Samtliga	46	59	55

också bör ha bidragit till att övergångarna till högre utbildning försenades. Ungefär 30 procent av individerna i populationen som hade studerat vid Malmö universitet och inte tagit ut en examen var fortfarande studerande år 2021. Några närmare slutsatser om avvikelserna går inte att dra utan att man tittar närmare på variationer kopplat till utbildningsinriktningar och studieår. Det är också viktigt att komma ihåg att vi enbart har uppgifter om individer i tre årskullar, med en bakgrund på Malmös grund- och gymnasieskolor, som inte behöver vara representativa för studentpopulationen på universitetet som helhet.

ETableringsMöNSTER FÖR INDIVIDER MED HÖGRE UTBILDNING

De med erfarenhet av högskole- och universitetsutbildning var i större utsträckning sysselsatta och hade högre förvärvsinkomster än de övriga individerna i de tre årskullarna det sista uppföljningsåret 2021. Samtidigt är bilden inte helt enhetlig. Det var betydande skillnader i etableringsgrad relaterat till om individerna hade fullföljt en högre utbildning med en examen eller ej. Det var också betydande skillnader i inkomst relaterat till kön.

Till att börja med kan vi alltså konstatera att de som hade fullföljt en högre utbildning med en examen hade en högre sysselsättnings- och etableringsgrad

än alla andra oavsett utbildningsbakgrund. De som hade erfarenhet av högre utbildning men inte avlagt en examen hade inte alls samma positiva etableringsmönster.

■ En akademisk examen lönar sig! De som tagit ut examen har i betydligt större utsträckning en god etablering på arbetsmarknaden och högre inkomst, jämfört med samtliga övriga i Muvah-årskullarna

Som framgår av uppgifterna i tabell 3.10 är mönstret detsamma för de som studerat vid Malmö universitet som vid andra lärosäten. De som hade fullföljt en utbildning hade genomgående en högre sysselsättningsgrad och högre förvärvsinkomster 2021. De som däremot inte hade fullföljt utbildningen hade inte ett påtagligt starkare etableringsmönster än gymnasieutbildade. Det finns sannolikt flera olika förklaringar till detta. Många av individerna som saknar examen bedrev fortfarande studier och förvärvsarbetade därför i begränsad utsträckning. Övergången till arbetslivet hade inte slutförts.

Det sistnämnda framgår också om man jämför uppgifterna om förvärvsinkomster för 2021. De som hade fullföljt en högre utbildning med en examen hade inkomster som var 22 procent högre än genomsnittet för samtliga individer i de tre årskullarna. Individer som hade bedrivit studier utan att ta ut en examen hade förvärvsinkomster som var 11 procent lägre än genomsnittet för individerna i populationen som helhet. Uppgifterna för de som studerat vid Malmö universitet visade samma mönster. Sårbarheten tycktes bestå, ur ett försörjningsperspektiv, bland personer som inte ännu fullföljt utbildningen.

Sedan kan det också vara intressant att notera andra skillnader i relation till förvärvsinkomster som förmodligen återspeglar både etablerade genusstrukturer liksom marknadskrafternas varierande belöning av olika professionsutbildningar. Män var underrepresenterade bland de som hade bedrivit utbildning på eftergymnasial nivå och bland dem som som uppnått en examen av samtliga med erfarenhet av högre utbildning. Men män hade ändå genomgående högre förvärvsinkomster än kvinnor med samma utbildningsnivå. Män med akademisk examen hade i genomsnitt 12 procent högre förvärvsinkomster än kvinnor med akademisk examen. Motsvarande differens bland de som studerat vid Malmö universitet var 14 procent. Inkomstgapet var ännu större bland de som bedrivit högre utbildning, men ännu inte avlagt en examen (det

TABELL 3.10

ETABLERINGSMÖNSTER BLAND INDIVIDER
MED HÖGRE UTBILDNING RELATERAT TILL
POPULATIONEN SOM HELHET (9050)

	STUDERANDE VID MALMÖ UNIVERSITET UTAN EXAMEN	STUDERANDE VID MALMÖ UNIVERSITET MED EXAMEN	GENOMSNIITT SAMTLIGA MED HÖGRE UTBILD- NING UTAN EXAMEN	GENOMSNIITT SAMTLIGA MED HÖGRE UTBILD- NING OCH EXAMEN	SAMTLIGA INDIVIDER OAVSETT UTBILDNING- BAKGRUND
Andel etablerade 5 prisbasbelopp	47	61	42	61	50
Andel etablerade 3 prisbasbelopp ³³	62	75	56	73	62
Andel förvärvs- arbetande	77	86	70	82	72
Andel i UVAS ³⁴	19	11	23	12	21
Andel med arbets- löshetsrelaterad ersättning	13	6	12	6	16

sista uppföljningsåret). I hela populationen uppgick inkomstskillnaden till 24 procent och bland de som studerat vid Malmö universitet till hela 35 procent. Kvinnorna i de aktuella åldrarna tar oftast ett huvudansvar för omvårdnaden av barn och andelen kvinnor med föräldrapenning var också mycket stor. Det påverkade kvinnornas förvärvsintensitet och inkomster negativt relativt män. Sedan tillkommer att kvinnodominerande yrken (oavsett utbildningsnivå) värderas lägre lönemässigt.

33 Vi väljer här att mäta etableringsgraden relaterat till en lägre inkomstnivå. Tre prisbasbelopp motsvarade 142 800 kronor år 2021.

34 Individer som ingår i gruppen unga som varken arbetar eller studerar (UVAS) har en förvärvsinkomst som understiger ett prisbasbelopp och deltar inte i utbildning.

Det kan emellertid vara värt att notera att inkomstgapet kopplat till familjebakgrund inte var lika stort. Bland samtliga individer i de tre årskullarna var inkomstgapet stort mellan individer med inrikes och utländsk bakgrund. De med inrikes bakgrund tjänade i genomsnitt drygt 11 procent mer än de med utländsk bakgrund. Men inkomstklyftan minskade med stigande utbildningsnivå. Utgår vi från samtliga individer som hade erfarenhet av studier vid Malmö universitet hade de med utländsk bakgrund till och med en något högre genomsnittlig förvärvsinkomst än de med inrikes bakgrund år 2021. Kvinnor med utländsk bakgrund och akademisk examen hade en betydligt högre förvärvsinkomst än kvinnor med inrikes bakgrund och akademisk examen, genomsnittsinkomsten var 9 procent högre till den förstnämnda gruppens fördel. En annan intressant iakttagelse, återigen kopplat till de som studerat vid Malmö universitet, är att män med utländsk bakgrund och som inte nått fram till en examen hade högre förvärvsinkomster än motsvarande grupp män med inrikes bakgrund, drygt 5 procent högre. Det ska emellertid sägas att när vi bryter ner uppgifterna på detta sätt rör vi oss i väldigt små delpopulationer. Det handlar alltså om väldigt få individer vilket naturligtvis talar för att resultaten bör tolkas försiktigt.

■ En akademisk examen minskar inkomstskillnaderna mellan individer med olika familjebakgrund. För kvinnor med utländsk bakgrund är en akademisk examen särskilt gynnsam, de tjänar nästan 10 procent mer än kvinnor med inrikes bakgrund och en examen

Avslutningsvis kan vi konstatera att inkomstuppgifterna relaterat till individernas utbildningsbakgrund bekräftar det mönster som vi redan har noterat. De med en bakgrund på högskoleförberedande program hade i högre grad uppnått en akademisk examen och hade högre genomsnittliga inkomster det senaste uppföljningsåret 2021. De som hade en bakgrund på yrkesprogram och hade studerat vid Malmö universitet hade medelinkomster som motsvarade genomsnittet för samtliga individer i de tre årskullarna, det vill säga oavsett utbildningsnivå.³⁵ De som hade studerat på komvux och fortsatt att studera vid Malmö universitet hade medelinkomster som var lägre än genomsnittet för samtliga individer i populationen. Den negativa avvikelserna förklaras av

35 Det kan också inom parentes noteras att gymnasialt yrkesutbildade utan högre utbildning hade mycket höga genomsnittliga inkomster. Yrkesutbildade utan erfarenhet av högre utbildning hade ungefär samma genomsnittliga förvärvsinkomster som kvinnor med avlagd akademisk examen från Malmö universitet.

den låga examensfrekvensen hos individerna med yrkesutbildnings- och vuxenutbildningsbakgrund.

SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Andelen som påbörjade högre utbildning ökade mycket kraftigt i samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Krisen hade mycket negativa återverkningar på ungas arbetsmarknad och utbyggnaden av den högre utbildningen förhindrade en än kraftigare ökning av arbetslösheten. Vid mitten av 1980-talet understeg andelen i åldern 20–24 år med erfarenhet av högre utbildning 10 procent för att sedan öka till ungefär 30 procent några år efter millennieskiftet. Under den senaste tjugoårsperioden har andelen eftergymnasialt studerande däremot varit relativt stabil. Andelen i högre utbildning har varit något högre i Malmö jämfört med riksgenomsnittet.

Många unga vuxna avvaktar med att påbörja högre utbildning. För att få en rättvisande bild av hur stora övergångarna är presenteras därför också andelen med erfarenhet av högre utbildning i åldern 25–34 år. Förändringarna i övergångsmönstret följer samma mönster över tid som för 20–24-åringarna, men på en högre nivå. I Malmö ökade andelen med erfarenhet av högre utbildning från 20 procent i mitten av 1980-talet till 60 procent det senaste året som redovisas (2023). Andelsmässigt är det ungefär 10 procentenheter fler i den här åldersgruppen i Malmö som har erfarenhet av eftergymnasial utbildning jämfört med genomsnittet för samtliga i åldersgruppen på riksnivå.

Föräldrar och kön påverkar övergången till högre studier även i Malmö

Kvinnor påbörjar högre utbildning i betydligt högre grad än män. Vid mitten av 1980-talet var skillnaden inte så stor. Andelen som påbörjade högre utbildning uppgick till 20 procent bland såväl kvinnor som män. Under senare år har utbildningsgapet kopplat till högre utbildning vuxit till 15 procentenheter i Malmö. Ungefär 65 procent av kvinnorna i åldrarna 25–34 år har erfarenhet av eftergymnasial utbildning jämfört med 50 procent bland männen. Det betyder alltså att andelen kvinnor med erfarenhet av högre utbildning i den aktuella åldersgruppen har mer än tredubblats sedan mitten av 1980-talet.

Flera studier inklusive Muvahs uppföljningar av nittiotialister från Malmö visar att såväl familjebakgrunden (inrikes eller utländsk bakgrund) som

föräldrarnas utbildningsnivå påverkade sannolikheten för att individerna skulle påbörja högre utbildning. Av de individer som ingår i Muvahs databas och har en grundskole- och gymnasiebakgrund i Malmö var det ungefär hälften som hade erfarenhet av högre utbildning det sista uppföljningsåret (2021). Av de som hade erfarenhet av högre utbildning hade i sin tur ungefär en femtedel valt att studera vid Malmö universitet.

Malmö universitet lockar malmöungdomar med olika bakgrunder

Uppföljningarna visar att individerna som valde att studera i Malmö avviker från övriga (och då särskilt de som valde att studera vid Lunds universitet) när det gäller familjebakgrund samt föräldrarnas utbildningsnivå och etableringsgrad på arbetsmarknaden. Generellt sett var de med utländsk bakgrund och som hade relativt lågutbildade och svagt etablerade föräldrar mer benägna att studera vid Malmö universitet än vid andra lärosäten.

En annan tydlig avvikelse gäller individernas utbildningsbakgrund. En betydligt större andel av de som valde att studera vid Malmö universitet hade en bakgrund på yrkesprogram i gymnasiet och på komvux. Merparten av de som påbörjade högre utbildning hade studerat på ett högskoleförberedande program i gymnasiet. Men av de som valde att studera vidare efter högskoleförberedande program var det enbart 17 procent som valde att studera i Malmö. Av de som studerat på yrkesprogram utgjorde motsvarande andel 35 procent och bland dem med erfarenhet av studier på komvux 25 procent.

En examen är mycket lönsam

När vi följer upp de tre äldsta årskullarna som vi har uppgifter om i Muvah-databasen, det vill säga individer födda åren 1993–1995, kan vi konstatera att andelen som hade uppnått en akademisk examen år 2021 var lägre bland de som hade studerat vid Malmö universitet jämfört med dem som studerat vid andra lärosäten. Det finns flera orsaker till detta. Andelen män som hade en akademisk examen bland de som hade studerat i Malmö uppgick enbart till 30 procent jämfört med 58 procent bland kvinnorna. Könrelaterade skillnader i examensfrekvenser kan urskiljas även bland de som hade studerat vid andra lärosäten, men skillnaden var betydligt större bland de tidigare Malmöstudenterna. Till detta kommer att överrepresentationen av studenter med (relativt sett) lägre utbildade och mindre väletablerade föräldrar bidrog till skillnaderna i examensfrekvenser jämfört med gruppen som valde att studera vid andra lärosäten. Uppföljningen talar emellertid inte för att utländsk bak-

grund i sig minskade sannolikheten för att ha en examen. Utländsk bakgrund påverkade sannolikheten för att delta i högre utbildning, men inte sannolikheten för att ha en examen bland de som väl påbörjat eftergymnasial utbildning.

De som fullföljt en högre utbildning med en examen var i betydligt högre grad etablerade på arbetsmarknaden än de som saknade en examen. Individer som deltagit i eftergymnasial utbildning utan att nå fram till en examen hade inte en högre etableringsgrad än gymnasialt utbildade. En större andel ingick i UVAS och var beroende av arbetslöshetsrelaterad ersättning. Här fanns alltså en fortsatt social sårbarhet. Uppföljningen talar för att avlagd examen tycks ha mycket stor betydelse ur ett etablerings- och inkomstperspektiv. Bland de som studerat vid Malmö universitet uppgick den genomsnittliga skillnaden i förvärvsinkomster till cirka femtiotusen kronor år 2021 mellan de som fullföljt utbildningen med en examen och de som inte gjort det.

Männen studerar mindre, men tjänar mer

Män var generellt sett underrepresenterade bland de som påbörjade högre utbildning och bland de som hade nått fram till en examen. Samtidigt kan vi konstatera att män hade högre genomsnittliga förvärvsinkomster än kvinnor det sista uppföljningsåret. Bland de som studerat vid Malmö universitet och tagit ut en examen var männens genomsnittliga inkomster 14 procent högre än kvinnornas. Motsvarande skillnad bland de som inte hade en examen var 35 procent. Jämför vi med de könsrelaterade inkomstskillnaderna för populationen som helhet, det vill säga inräknat de som saknade erfarenhet av högre utbildning, kan vi konstatera att inkomstskillnaderna tycks ha varit lägst bland de som hade en akademisk examen. Skillnaderna var större bland de med lägre utbildning. Även inkomstskillnader i relation till familjebakgrund minskade med högre utbildning. I hela populationen uppgick försprånget inkomstmässigt till 11 procent för de med inrikes bakgrund år 2021. Bland de som studerat vid Malmö universitet (oavsett om de hade en examen eller ej) var de genomsnittliga inkomsterna däremot något högre bland de med utländsk bakgrund. Förvärvsinkomsterna för kvinnor med utländsk bakgrund och akademisk examen var år 2021 9 procent högre än bland kvinnor med inrikes bakgrund och akademisk examen. Bland män med utländsk bakgrund och erfarenhet av studier vid Malmö universitet, utan examen, var de genomsnittliga förvärvsinkomsterna 5 procent högre än bland män med inrikes bakgrund som studerat i Malmö utan att ta ut en examen. Det illustrerar att utbildningen bidrog till att minska inkomstskillnaderna i relation till familjebakgrund.

REFERENSER

- Acemoglu, Daron (2002), "Technical Change, Inequality, and The Labor Market", i *Journal of Economic Literature*, Vol. XL.
- Acemoglu, Daron & Autor, David (2012), *What does human capital do? A review of Goldin and Katz's The race between education and technology*. Working Paper 17820. NBER. <http://www.nber.org/papers/w17820>.
- Acemoglu, Daron & Restrepo, Pascual (2019), *The wrong kind of AI? Artificial intelligence and the future of labor demand*. Working Paper 25682. NBER. <http://www.nber.org/papers/w25682>.
- Baker, David P. (2009). "The educational transformation of work: towards a synthesis", i *Journal of Education and Work*, Vol. 22(3).
- Broady, Kristen E., Booth-Bell, Darlene, Coupet, Jason & Macklin, Moriah (2021), *Race and Jobs at Risk of Being Automated in the Age of COVID-19*. BROOKINGS. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/03/Automation_LO_v7.pdf.
- Case, Anne & Deaton, Angus (2022), *The Great Divide: Education, Despair, and Death*, i *Annual Review of Economics*. <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-economics-051520-015607>.
- Dewey, John (1998), *Experience and Education*. West Lafayette: Kapa Delta Pi.
- Financial Times 19 maj 2023, Economist Daron Acemoglu: 'When mistakes involve powerful technologies, you're going to have trouble'.
- Holzer, Harry J. (2021), *After COVID-19: Building a More Coherent and Effective Workforce Development System in the US*. IZA Policy Paper No. 174. <https://docs.iza.org/pp174.pdf>.
- IFAU (2012), *Ju förr desto bättre? Betydelsen av tidiga insatser för barns skolgång*. <https://www.ifau.se/Aktiviteter/Tidigare-evenemang/Ju-forr-desto-battre-Betydelsen-av-tidiga-insatser-for-barns-skolframgang/>.
- Kim, Sang Yun (2019), *The Fourth Industrial Revolution: Trends and Impacts of the World of Work*, i McGrath, Simon, Mulder, Martin, Papier, Joy & Stuart, Rebecca (red.), *Handbook of Vocational Education and Training*. Springer: London.
- Kvist, Martin, Olofsson, Jonas & Wadensjö, Eskil (2022), "Fattigdomsrisiker på vägen från skola till arbetsliv?". Malmö som exempel", i *Socialmedicinsk tidskrift*, Vol. 99(4).
- Lundh, Christer (2020), *Spelets regler: Institutioner och lönebildning på den svenska arbetsmarknaden 1850–2018*. Lund: Studentlitteratur.
- Magnusson, Lars (2000), *Den tredje industriella revolutionen – och den svenska arbetsmarknaden*. Stockholm: Norstedts.
- McKinsey & Company (2022), *Taking a skills-based approach to building the future workforce*. <https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/taking-a-skills-based-approach-to-building-the-future-workforce>.

Morel, Nathalie, Palier, Bruno & Palme, Joakim (red.) (2012), *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*. Bristol: Policy Press.

Muvah Rapport 2023, *Pandemins kortsiktiga och långsiktiga effekter för unga – ett försörjningsperspektiv med särskilt fokus på unga vuxna i Malmö*. Malmö: Malmö stad & Malmö universitet.

Nilveus, Camilla (2022), *Response to intervention – en specialpedagogisk modell för att förebygga lässvårigheter*. Från samlat forskningsläge till tillämpning i svenskt skolkontext. Växjö: Linnaeus University Press.

Olofsson, Jonas & Panican, Alexandru (2022), *Yrkesutbildningen och ungas etableringsförutsättningar*, Malmö: Malmö stad.

Regeringskansliet 2022. Dir 2022:74 *Fler vägar till arbetslivet*. <https://www.regeringen.se/contentassets/29478b42df79433ea0c8bc24f7224d1d/ fler-vagar-till-arbetslivet-dir-2022-74/>.

Schön, Lennart (2014), *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel*. Lund: Studentlitteratur.

Skolverket (2023), *Tidiga och samordnade insatser för barn och unga – TSI*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/organisera-tidigt-stod-och-extra-anpassningar/tidiga-och-samordnade-insatser-for-barn-och-unga>.

SOU 2017:47 *Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa. Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och långsiktig hälsa*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

SOU 2022:34 *I mål – vägar vidare för att fler unga ska nå målen med sin gymnasieutbildning*. Betänkande av Utredningen fler unga ska nå målen med sin gymnasieutbildning. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Svenskt Näringsliv (2022), *Växande rekryteringshinder ett allt större problem*. Rekryteringsenkäten 2021/2022. https://www.svensktnaringsliv.se/bilder_och_dokument/rapporter/boqag2_rekryteringsenkaten2021-22pdf_1182985.html/Rekryteringsenkaten.2021-22.pdf.

STATISTIK

Eurostat. Employment and entrepreneurship. Youth employment by sex, age and educational attainment level.

Eurostat. Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and educational attainment level (NEET rates).

KoladaA. Unga vuxna med ekonomiskt bistånd, andel (%) av invånare 18–24 år.

KoladaB. Utbildningsuppgifter på kommunnivå, uppdelat på skolhuvudman.

Muvah-databasen.

SCBa. Statistikdatabasen. Registerdata för integration. Statistik med inriktning mot arbetsmarknaden.

SCBb. Statistikdatabasen. Hushållens ekonomi. Inkomster och skatter.

SCBc. Statistikdatabasen. Befolkningens utbildning. Befolkning 16–95+ år efter region, utbildningsnivå, ålder och kön.

SCBd. Statistikdatabasen. Registerdata för integration. Statistik med inriktning mot inkomster.

SCBe. Statistikdatabasen. Undersökningarna av levnadsförhållanden.

SCBf. Statistikdatabasen. Registerdata för integration. Statistik med inriktning mot utbildning.

SCBg. Statistikdatabasen. Befolkning. Antal personer med utländsk eller svensk bakgrund (fin fördelning) efter region, ålder och kön. År 2002–2023.

Skolverket A. Statistikdatabasen. Grafer och kommunala jämförelsetal. Gymnasieskolan.

UKÄ A. Statistik. Tabellbilaga till Studenter och examinerade på grundnivå och avancerad nivå 2022/23.

UKÄ B. Statistik. Tabellbilaga till Genomströmning på grundnivå och avancerad nivå till och med 2021/22.

UKÄ C. Statistik. Tabellbilaga till Svensk och utländsk bakgrund för studenter och doktorander 2022/23.

UKÄ D. Statistikdatabasen. Högskolan i siffror.

BEGREPPSDEFINITIONER

Eftergymnasial utbildning – utbildning på högskole- och universitetsnivå

Etableringsgrad – Enligt måttet räknas individer med en årlig förvärvsinkomst motsvarande minst fem prisbasbelopp som etablerade. Det säger mer om arbetsmarknadsförankringen än sysselsättningsgraden

Familjebakgrund – inrikes eller utländsk bakgrund

Grundläggande utbildning – utbildning på grundskole- och gymnasienivå

Högre utbildning – erfarenhet av utbildning på eftergymnasial nivå

Individuellt program (IV) – namnet på introduktionsprogrammets föregångare (före gymnasireformen 2011)

Inrikes bakgrund – inrikes född med minst en inrikes född förälder

Introduktionsprogram (IM) – utbildning för unga som inte är behöriga att studera på ett nationellt program i gymnasieskolan

Kompositionseffekt – En viss uppmätt effekt på gruppnivå förklaras i huvudsak av individernas sammansättning, t.ex. av skolelevers socioekonomiska bakgrund.

Låg utbildning – enbart grundskoleutbildning eller ofullständig gymnasieutbildning

Nationella program – högskoleförberedande program eller yrkesprogram i gymnasieskolan

Studerande – huvudsakligen studerande under året

Sysselsatta – huvudsakligen förvärvsarbetande under året

Sysselsättningsgrad – andel förvärvsarbetande i en viss grupp

Utländsk bakgrund – utrikes född eller inrikes född med två utrikes födda föräldrar

UVAS – Unga som varken förvärvsarbetar eller studerar

APPENDIX

Några metodfrågor – om tolkningen av odds och sannolikheter

När man arbetar med kvantitativa data brukar man tala om att variabler utgör mått på egenskaper hos individerna i populationen vars förhållanden man vill studera. Variabler kan vara av olika slag. De kan vara kvantitativa eller kvalitativa. I det första fallet handlar det om att de uttrycker antal av något, till exempel inkomst. I det andra fallet uttrycker de enbart ett namn eller en egenskap som inte kan rangordnas, till exempel namn på utbildningar i gymnasiet.

Om vår utfallsvariabel är en dikotom variabel, det vill säga om den enbart har två värden, kan så kallade logistiska regressioner vara ett bra alternativ om man vill studera samband och effekter. Syftet med en logistisk regression är att säga något om sannolikheten för en viss händelse kopplat till en utfallsvariabel. Hur stor är sannolikheten för att något inträffar (1) jämfört med att det inte inträffar (0)? Hur stor är till exempel sannolikheten för att en individ med en viss utbildning ska ha ett jobb (1) jämfört med att vara arbetslös (0)? Låt oss säga att utfallsvariabeln är förvärvsinkomster och att denna variabel påverkas av en annan variabel, utbildningsnivå. Vi säger då att utfallsvariabeln förvärvsinkomst är den beroende variabeln som påverkas av att individer har olika utbildningsnivå. Utbildningsnivå är alltså den variabel som påverkar den beroende variabeln och kallas då följdriktigt för vår oberoende variabel.

I socialpolitiska studier liksom inom samhällsvetenskapen generellt arbetar vi ofta med kvalitativa variabler. Vi vill kunna bedöma hur troligt det är att en specifik händelse inträffar givet att de berörda individerna har vissa egenskaper eller bakgrundsförhållanden. Påverkas risken för ohälsa av om individen är arbetslös? Finns det ett samband mellan låg ekonomisk standard och ohälsa? I flera av de exempel som har tagits upp i rapporten har vi talat om relationer mellan utbildning å ena sidan och sysselsättningsstatus och inkomstnivåer å den andra. När vi formulerar våra frågeställningar och definierar våra begrepp landar vi ofta i att vi vill bedöma sannolikheter för att individer befinner sig i två alternativa tillstånd: att vara förvärvsarbetande eller ej förvärvsarbetande eller att vara fattig eller inte fattig. Detta kan då uttryckas som att vi på teoretiska och erfarenhetsmässiga grunder väljer att testa hur några oberoende variabler påverkar sannolikheten för om individerna befinner sig i två motsatta kategorier kopplat till en dikotom variabel. Det sistnämnda är just syftet med en logistisk regression.

I samband med logistiska regressioner talar man om odds för att något ska inträffa. Vi bör därför också säga något om betydelsen av uttryck som odds och sannolikheter. När vi talar om odds tänker vi ofta på spel av olika slag. Ett odds (o) definieras som sannolikheten (p) för att något ska inträffa jämfört med sannolikheten för att det inte ska inträffa.

Vi kan illustrera med ett par exempel. Vi kastar tärning och vill beräkna oddset för att få utfallet 1, 3 eller 4. Sannolikheten för att någon av dessa siffror ska komma upp är 50 procent eller 0,5. Vad blir då oddset? Om vi dividerar 0,5 (sannolikheten för att det ska inträffa) med 0,5 (sannolikheten för att det inte ska inträffa) får vi oddset: 1. Det kan i sin tur tolkas som att sannolikheten är lika stor för att vi erhåller någon av våra siffror som att vi inte gör det. Vad blir då oddset för att fyra siffror kommer upp: 1, 3, 4 och 6? Sannolikheten för att det ska inträffa är då 67 procent eller 0,67 (fyra dividerat med sex). Om vi dividerar 0,67 med sannolikheten för att det inte ska inträffa (0,33) erhåller vi oddset: 2. Det betyder alltså att det är dubbelt så stor chans för att det ska inträffa. Av detta exempel kan vi också dra slutsatsen att en stor sannolikhet motsvaras av ett högt odds. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att sannolikheten för något uttryckt i procent inte kan vara mindre än 0 och större än 100. Odds kan däremot anta värden från 0 till oändligheten.

Logistiska regressioner mäter oddsen för att något ska inträffa kopplat till utfallsvariabelns båda kategorier givet en förändring i en oberoende variabel. Liksom i linjära regressioner är det effekten på den beroende variabeln av en förändring av en oberoende variabel med en enhet som vi vill mäta. Men förhållandet är något mer komplicerat än så. När vi genomför logistiska regressioner erhåller vi liksom vid linjära regressioner en B-koefficient (regressionskoefficient) som säger något om hur mycket den beroende variabeln ändras. När det gäller linjära regressioner är tolkningen av B-koefficienten mindre komplicerad. Den anger exakt hur mycket en förändring i den oberoende variabeln med en enhet påverkar utfallsvariabeln. Vid logistiska regressioner är B-koefficienten i stället ett mått på hur naturliga logaritmen av odds för en händelse (relaterat till utfallsvariabelns båda kategorier) ändras när den oberoende variabeln förändras med en enhet. Betydelsen av B-koefficienten blir då inte helt lätt att förstå. Få av oss känner oss hemmastadda i hur man tolkar logaritmerade sannolikheter. På övergripande nivå kan vi uttrycka det som att syftet med en logistisk regressionsanalys inte är att förutsäga ett exakt värde, som i en linjär regressionsanalys, utan att bedöma hur stor sannolikheten är för

en viss händelse (till exempel att individen är förvärvsarbetande och inte arbetslös) givet ett visst värde på den oberoende variabeln (till exempel att individen har fullbordat en gymnasieutbildning).

Som tur är erbjuder logistiska regressioner ett annat mått, den så kallade oddskvoten. Detta värde är mer lättolkat och är det mått som oftast redovisas. Det tacksamma här är att vi kan tolka oddskvoten i procent. En oddskvot som understiger 1 kan tolkas som att förändringen av den oberoende variabeln leder till att oddset för att något ska inträffa minskar, till exempel med 20 procent om oddskvoten uppgår till 0,80. Om oddskvoten överstiger 1 ökar oddset för att något ska hända, till exempel med 50 procent om oddskvoten uppgår till 1,50. En oddskvot på 1 innebär således att förändringen i den oberoende variabel inte har någon effekt alls på oddset.

MUVAH FIRAR 10 ÅR!

Rapporten riktar sig till politiker, beslutsfattare och verksamma inom utbildningsväsendet, men även till alla som har ett intresse av att skapa goda och välgrundade förutsättningar för barns och ungas framtid.

mau.se/muvah

**MUVAH – MALMÖUNGDOMARS VÄG
TILL ARBETE GENOM HÖGRE UTBILDNING**